

Tartu Universitet
Institutet för germansk, romansk och slavisk filologi
Avdelningen för skandinavistik

Eva-Mai Maripuu

**Estlandssvenskarnas nationella identitetsskifte
efter emigrationen till Sverige under 1940-talet**

Magisteruppsats

Handledare: Mart Kuldkepp
Kaja Kumer-Haukanõmm

Tartu 2015

Innehållsförteckning

1 Inledning och bakgrund.....	3
1.1 Ämnesval.....	3
1.2 Syfte och frågeställningar.....	3
1.3 Material och tidigare forskning.....	6
1.4 Disposition.....	12
2 Teoretisk bakgrund.....	14
2.1 Etnisk grupp vs nation.....	14
2.2 Miroslav Hrochs ABC-formel.....	19
2.3 Minnen som historisk källa.....	21
2.4 Minnet av en historia och förändringen över tid.....	23
3 Historisk bakgrund.....	26
4 Analys.....	32
4.1 Tematiska tendenser i Kustbon 1944-1954.....	32
4.2 Organiserade föreningsliv, samlingar och möten.....	34
4.3 Vad kallade estlandssvenskarna sig själva?.....	36
4.4 "Vi var ju svenska medborgare så gott som".....	38
4.5 Önskan att smälta in så fort som möjligt.....	41
4.6 Anpassningen	47
4.7 Att åka tillbaka till Estland eller stanna kvar i Sverige.....	52
4.8 Fas C och platskänslan.....	55
5 Slutsatser	63
Sammanfattning.....	64
Käll- och litteraturförteckning.....	67
Resümee.....	73

1 Inledning och bakgrund

1.1 Ämnesval

Efter att ha skrivit min Kandidatuppsats om de estniska flyktingarna i Sverige efter andra världskriget, kändes det som ett naturligt steg att forska vidare om estlandssvenskarnas öde under samma tidsperiod.

När jag letade efter ämnet för min magisteruppsats, skummade jag igenom Sigurd Curmans material på Riksarkivet i Stockholm. Mitt mål var att leta efter möjliga tecken på kopplingar och samverkan mellan estniska flyktingar och estlandssvenskar, men kanske framför allt hitta inspiration. Istället kom temat till mig från mitt eget material när jag läste en uppsats skriven för kursen i akademiskt skrivande ett halvår tidigare och märkte hur Estland och estlandssvenskarnas nya liv i Sverige beskrevs i den estlandssvenska tidningen Kustbon. Det som väckte mitt intresse var den betonade glädjen av att bo i Sverige, men samtidigt nostalgin som minnena av Estland framkallade. Detta ledde mig till att forska om de små nationernas nationella identitet och hur flykten till Sverige påverkade estlandssvenskarnas självidentifiering.

1.2 Syfte och frågeställningar

Denna uppsats fokuserar på det nationella identitetsskiftet bland estlandssvenskarna i efter deras emigration till Sverige under den första hälften av 1940-talet. På grund av händelserna under andra världskriget samt den första sovjetiska ockupationen av Estland 1940-41 lämnade nästan hela den estlandssvenska befolkningen sina hem i

Estland under perioden för att fly till Sverige. Denna landsomfattande emigration markerade slutet för den estlandssvenska befolkningen i Estland som hade befolkat öar och kustområden i Estland under mer än 700 år. Under dessa århundraden fortskred estlandssvenskarnas vardagsliv samt deras självidentifierande utan några större förändringar. Det var först under andra halvan av 1800-talet i samband med det övergripande nationella uppvaknandet när estlandssvenskarnas nationella identitet började utvecklas till något märkvärdigt och mer meningsfullt. Estlandssvenskarna blev alltmer aktiva inom politiken. Utbildningsnivån ökade tack vare ett organiserat skolsystem och en viss grupp entusiastiska utbildade estlandssvenskar trädde fram.¹ Den här processen nådde sin kulmen då estlandssvenskarna bestämde sig för att lämna Estland och flytta till Sverige.

Syftet med den här uppsatsen är att söka förstå hur estlandssvenskarna såg på sig själva och sin identitet under flyktperioden och i det tidiga skedet i Sverige under 1940-talet. När estlandssvenskarna emigrerade till Sverige då var den tydliga avsikten att estlandssvenskarna flyttade till Sverige för gott och de skulle anpassa sig till det svenska samhället så snabbt och smidigt som möjligt. Men hur påverkade den plötsliga flykten till ett annat land folkets platskänsla och hur gick anpassningen egentligen? Ledde det till fullständigt integration eller tvärtom till estlandssvenskarnas nationsförmande?

Huvudfrågan som intresserar mig är hur påverkas deras nationella identitet som estlandssvenskar av flykten till Sverige? Mer specifikt kommer jag att pröva hypotesen utifrån Miroslav Hrochs teori. Ruth Laidmets avslutar sin masteruppsats, *Utvecklingen av estlandssvenskarnas nationalitetskänsla och finlandssvenskarnas eventuella roll i den*² med att påstå att estlandssvenskarna möjligtvis nådde fas C runt

---

¹ Kranking, Glenn. (2009). *Island People: Transnational Identification. Minority Politics, and Estonia's Swedish Population*. s. 23-26

² Laidmets, Ruth. (2005) *Utvecklingen av estlandssvenskarnas nationalitetskänsla och finlandssvenskarnas eventuella roll i den*. Tartu.

tidpunkten då de började lämna Estland och flytta till Sverige. Jag skulle vilja inleda där Laidmets avslutade och se om hypotesen att estlandssvenskarna nådde fas C, dvs att majoriteten av dem formar en massrörelse och upptäcker sin nationalitet som estlandssvenskar först när de flydde Estland och hade stadgat sig i Sverige, stämmer. För att få svar på dessa frågor kommer jag att använda några teman som fungerar som riktlinjer för analysen: 1) tendenser man kan urskiljas i tidningen Kustbon under åren 1944-1954. 2) Estlandssvenskt föreningsliv, samlingar och möten. 3) Vad estlandssvenskarna kallade sig själva. 4) Estlandssvenskarna som såg sig själva som svenska medborgare. 5) Deras önskan om att smälta in i samhället så snabbt som möjligt. 6) Anpassnings- och acklimatiseringsproblem. 7) Om estlandssvenskar övervägde att åka tillbaka till Estland eller om de ville stanna i Sverige för gott. De här är de generella aspekterna som trädde fram i källmaterialet vilket också kommer att vara till hjälp för att se vilken slags attityd det fanns mot estlandssvenskarna från den sammanhållande länken Kustbon samt Svenska Odlingens Vänner (hädanefter SOV) och vilka slags känslor estlandssvenskarna själva hade om sin nationella identitet och anpassningen.

För att få fram trovärdiga resultat måste materialet analyseras med tanke på minnesteori och hur minnen ändras över tid.

På grund av magisteruppsatsens begränsningar och de använda källorna är det inte möjligt att komma fram till mer uttömmande och slutgiltiga svar. För att gå djupare in i ämnet skulle andra sorters primärkällor behöva användas och analyseras, såsom dagböcker, brev osv. Mitt mål har varit att ge lite mer utförliga svar som skulle kunna ligga till grund för en mer ingående studie av den estlandssvenska identitetens komplexitet.

1.3 Material och tidigare forskning

För att få svar på mina frågor kommer jag att använda primärkällor såsom artiklar från tidningen Kustbon och intervjuer med estlandssvenskar och av mindre skala minnesböcker. Det bör nämnas att trots det att jag är av åsikten att minnen är en giltig kunskapskälla för historisk forskning, ändå behandlar materialet med källkritiska ögon.

De använda primärkällorna behandlar flykten och det tidiga skedena i Sverige. De är huvudsakligen åsikter och tankar om livet i Sverige nedskrivna av estlandssvenskarna själva eller intervjuer med estlandssvenskarna. Generellt sett är det minnesbaserat material, men de skiljer i vissa hänseenden och kompletterar varandra i andra. Olika tidsavstånd bland källorna ger analysen en mer omfattande struktur och kvalitet. Känslorna kring identitet uttrycktes olika vid olika tidsperioder och senare källor kan ge ett bättre perspektiv av själva processen hos estlandssvenskarnas nationella identitetsskifte. Det finns inte många estlandssvenskar kvar (2015) som minns livet i Estland, deras flykt och de tidiga stadierna i Sverige. Det finns också en generationsskillnad. De som minns denna period var möjligtvis mycket unga då och för dem var det betydligt lättare att anpassa sig till det nya landet och folket än för deras föräldrar.

En del av min studie baseras på artiklarna i Kustbon som gav ut för första gången 1918 i Estland. Kustbons syfte var att kämpa för svenskheten i det självständiga Estland och förena de tidigare isolerade enskilda estlandssvenska enklaverna till en nationell minoritet. Kustbon slutade ges ut i Estland i juli 1940 och nästa upplaga gavs ut i Sverige i juni 1944 och den ges ut än idag (2015). Antalet av upplagor som publiceras varje år har varierat mycket men under 1944-1954 utgavs ungefär 5-6 upplagor varje år.³

Trots att Kustbon är en ganska småskalig tidning och har varit en primärkälla för

---

³ <http://www.estlandssvenskarna.se/Kustbon.php> 2015-05-15

många andra forskare också⁴, har den inte tömts ut och den är fortfarande en viktig och oersättlig källa för forskare intresserade av estlandssvenskar. Den är den viktigaste estlandssvenska publikationen och erbjuder en inblick i deras liv före, under och efter flykten från Estland. Det är viktigt att hålla i minnet att Kustbon inte representerar känslorna och tankarna hos hela den estlandssvenska befolkningen, utan framför allt redaktions och föreningen SOV:s⁵ perspektiv, vilkas mål var att få estlandssvenskarna att fortsätta känna samhörighet. Därför måste vi även ta hänsyn till händelserna, gärningarna samt formuleringarna och hur tankarna uttrycktes.

De här artiklarna som kommer att bli analyseras skrevs ofta av estlandssvenskarna själva och ger därför en värdefull inblick i hur de upplevde det att bo i Estland, för att flytta till Sverige och hur utvandringen påverkade deras känsla av nationell tillhörighet. Jag kommer att analysera alla Kustbonsupplagor som var publicerats under de första 10 åren i Sverige, dvs 1944-1954. Artiklarna som skrevs kort efter ankomsten uppfyller närhetskriteriet, det vill säga att de ligger nära händelserna i tid och rum. Således är de värdefullare som primärkälla i historisk forskning. Anledningen till detta är att samtida källor inte hunnit påverkas av glömska och efterhandskonstruktioner lika mycket som senare källor.⁶

Direkt efter ankomsten till Sverige och under det första årtiondet förändrades berättelserna antagligen inte så mycket. Folk skrev mest om ämnen som var eller verkade vara relevanta för de som hade invandrat till Sverige. Ju mindre tid mellan händelserna och att de skrevs ner, desto mer direkta är minnena. Historierna har alltså

---

⁴ T. ex. Kranking, Glenn (2009). *Island People: Transnational Identification. Minority Politics, and Estonia's Swedish Population.*; Laidmets, Ruth (2005) *Utvecklingen av estlandssvenskarnas nationalitetskänsla och finlandssvenskarnas eventuella roll i den.* Tartu; Schönberg, Alar (2002) *Några inblickar i den estlandssvenska identiteten i slutet av 1930-talet.* Tartu.

⁵ Svenska Odlingens Vänner skapades i 1909 i Estland som en bildningsförening. I Sverige fungerade SOV som ett kontaktorgan mellan estlandssvenskarna. 1944 gav SOV ut första numret av Kustbon i Sverige där Riksföreningens Estlandsutskott och riksantikvarien Sigurd Curman blev ansvarig utgivare. <http://www.estlandssvenskarna.se/Svenska-Odlingens-Vaenner.php> hämtad: 2015-05-15

⁶ http://www.lub.lu.se/fileadmin/user_upload/pdf/kaellkritik/kallkritik_lars_berggren.pdf hämtad: 2015-03-11

inte hunnit genomgå de förändringar som gemenskapen tvingat på dem. Historierna som berättats direkt efter händelserna är mer troliga att vara berättarens egna minnen snarare än en beskrivning av någon annans erfarenheter, eftersom historier oundvikligt förändras över tid. Minnen påverkas alltid av andra människors historier och av gemenskapen.⁷ Ett separat tema är vad minnen beror på. Till exempel beror de på hur mycket man tänker på en viss händelse och hur mycket man vill minnas.⁸

Den andra sortens källmaterial är intervjuer som genomfördes av etnologistudenterna vid Stockholms universitet i 1995. Transkriberade intervjuer finns i två pärmar i SOV:s arkiv i Stockholm. Intervjuerna representerar sena primärkällor som enligt närhetskriteriet anses mindre tillförlitliga. Trots det tycker jag att även intervjuer som utförts årtionden senare kan bidra med en viktig och användbar vinkel för studien. Dessutom kommer jag att använda mig av en intervju om livet i Sverige under 1930- och 1940-talet som har publicerats i en minnessamling. Likt intervjuerna skrevs den flera decennier efter händelserna de skildrar. Men det måste återigen understrykas att de här källorna ger en lika värdefull insikt i minnena från de som faktiskt deltog i emigrationen.

Det här är en snabbt försvinnande källa eftersom det är mer än 70 år sen flykten och antalet personer som minns det minskar i mycket rask takt. Bara det faktumet att de här minnena har skrivits ner och sparats gör dem ovärderliga.

Den här studiens frågeställning kretsar inte så mycket kring de faktiska händelserna och sanningshalt, utan om identifikationsprocessen hos folket som påverkades av händelserna. Återblickar på händelserna decennier senare kan ge en annorlunda och mer sammanhängande bild av hur identitetsskiftet gick till. Tidningsartiklarna avslöjar inte hur folk personligen kände om sina liv i Sverige eftersom Kustbon hade en bred läsarkrets. Tiderna var annorlunda också, det som skrevs i artiklarna påverkades av vad som förväntades av estlandssvenskarna. Därför är det särskilt

---

⁷ Welzer, Harald. (2005). *Das kommunikative Gedächtnis: eine Theorie der Erinnerung*. München: Beck. s. 19-21, 33-35

⁸ Welzer (2005) s. 21-23

viktigt att jämföra den här intervjumaterialen med Kustbons artiklar och undersöka hur sätten man speglat 1940-talets händelser förändrats över tid.

Det finns ett par nackdelar med att använda sig av någon annans intervjuer. Först och främst är ämnet och frågor förberedda med hänsyn till någon annans uppgifter och ämne. Det är en ren tillfällighet att intervjuerna i frågan innehåller en del information som också är relevant för mitt ämne. En annan nackdel är att jag inte var närvarande vid intervjuerna och därför inte vet hur informanterna reagerar på frågorna med ansiktsuttryck, känslor och röst. Sådant är värdefullt att veta när man analyserar och tolkar intervjumaterial.

Förutom dessa primärkällor använder jag redan publicerat material. En viktig del av min avhandling är Miroslav Hrochs teori som presenteras i hans bok *Social preconditions of national revival in Europe: a comparative analysis of the social composition of patriotic groups among the smaller European nations*.⁹

Till stöd för min analys har jag använt sekundär litteratur från flera framstående forskare. Till att börja med måste man förklara skillnaden mellan begrepp *etnicitet* och *nationalitet*. För att förstå vad begreppet *etnicitet* innebär för olika forskare inom olika forskningstraditioner har jag använt verk av historikern Bengt Kummel, sociolog Anthony D. Smith och socialantropolog Tomas Hylland Eriksen. Begreppet *nationalitet* har jag förklarat utifrån statsvetare Benedict Anderson, Anthony D. Smiths och historiker Mart Kuldkepps verk (dessa verk kommer att bli behandlas närmare i del 2.1).

Den tredje delen av den teoretiska bakgrunden förklarar hur minnet och muntlig historia används som källa i historisk forskning. Där har jag använt historiker Alistair

---

⁹ Hroch, Miroslav. (2000) *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups Among the Smaller European Nations*. New York: Colombia University Press.

Thomsons artikel *Four Paradigm Transformations in Oral History*.¹⁰ Han visar hur muntlig historia har blivit mer relevant under den senaste årtionden och hur den har utvecklats.

Den sista delen av teorin handlar om minnen och deras förändring över tid. I Ene Kõresaars artikel *Mälu, aeg, kogemus ja eluloouuriija pilk*¹¹ står minnet i centrum och Kõresaar hänvisar till den franska sociologen Maurice Halbwachs och hans teoretiska ramverk. Den tyska socialpsykologen Harald Welzer har grundligt studerat hjärnan och minnet. 2005 gav han ut boken *Das kommunikative Gedächtnis: eine Theorie der Erinnerung*¹² som är resultatet av år av egna studier men han använder sig även av andras forskares arbeten och experiment. Jag kommer att ta hänsyn till hans ståndpunkter i den här uppsatsen.

Vad det gäller tidigare forskning om ämnet då finns det flera aspekter av uppsatsämnet och jag kommer för strukturens skull att dela upp tidigare forskning i olika teman. Det första temat berör nationella identitet i allmänhet, det andra temat handlar om användande av minnen som historisk källa och det tredje har fokus på estlandssvenskar och deras nationella identitet.

Dessutom ovannämnda teoretiker har Eric J. Hobsbawm i *Nations and Nationalism since 1780. Programme, myth, reality* (1990)¹³ och Ernst Gellner i *Nations and Nationalism* (1983)¹⁴ också teorier om nationernas uppkomst men deras tankar kommer inte att användas i den här uppsatsen.

Användningen av minnen i historisk forskning har varit ett relevant ämne bland

---

¹⁰ Thomson, Alistair. (2007) Four Paradigm Transformations in Oral History. *The Oral History Review*. Vol. 34. Nr. 1. Oxford University Press.

¹¹ Kõresaar, Ene. (2003) *Mälu, aeg, kogemus ja eluloouuriija pilk*. - I: Kõresaar, Ene; Anepaio, Terje. *Mälu kui kultuuritegur: Etnoloogilisi perspektiive*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

¹² Welzer (2005)

¹³ Hobsbawm, Erik J. (1991). *Nations and nationalism since 1780: programme, myth, reality*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁴ Gellner, Ernest. (1999). *Nations and nationalism*. Oxford: Blackwell.

många historiker. Ett bra exempel är Andreas McKeoughs artikel *Constructing Personal Historical Agency, Making Sense of the Past?* (2013)¹⁵ där han behandlar identitetens "problematiska lager" gällande subjektivt förflutet, traumatiska upplevelser, kollektiv historisk konception och deras relationer. Det har gjorts mycket studier om krigsminnen. Liis Eglit skrev i sin artikel *Sõja- ja kodurinde suhted I maailmasõjas osalenud eesti sõdurite kirjades ja mälestustes* (2012)¹⁶ om relationen mellan fronten i kriget och hemmafronten under första världskriget baserat på brev från estniska soldater och deras minnen.

Estlandssvenskarna och deras nationella identitet har studerats av olika personer och från olika synvinklar. Bengt Kummels licentiatavhandling *Den allsvenska rörelsen och estlandssvenskar* (1990)¹⁷ är en grundlig forskning där han också använder artiklar från Kustbon och intervjuer med olika estlandssvenskar, men hans uppsats handlar om perioden 1909-1939 och från den allsvenska rörelsens synvinkel. Glenn Krankings doktorsavhandling *Island people: transnational identification, minority politics, and Estonia's swedish population* (2009)¹⁸ fokuserar på svenskarnas identitet i Estland under perioden mellan 1870-talet och 1944. Det gäller också Alar Schönbergs masteruppsats *Några inblickar i den estlandssvenska identiteten i slutet av 1930-talet* (2002)¹⁹ och Ruth Laidmets' masteruppsats *Utvecklingen av estlandssvenskarnas nationalitetskänsla och finlandssvenskarnas eventuella roll i den* (2005).²⁰ Till skillnad från min uppsats, handlar alla tre verk om estlandssvensk identitet och nationalitetskänsla innan deras flykt till Sverige.

---

¹⁵ McKeough, Andreas. (2013) *Constructing Personal Historical Agency, Making Sense of the Past?* – I: Asplund Ingemark, C. (red.) *The Therapeutic Uses of Storytelling*. Lund: Nordic Academic Press.

¹⁶ Eglit, Liis. (2012) *Sõja- ja kodurinde suhted I maailmasõjas osalenud eesti sõdurite kirjades ja mälestustes*. - I: Hiio, T. (red.) *Eesti sõjaajaloo aastaraamat = Estonian yearbook of military history*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

¹⁷ Kummel, Bengt. (1990) *Den allsvenska rörelsen och estlands svenskar 1908-1939*. Åbo: Åbo Akademi.

¹⁸ Kranking (2009)

¹⁹ Schönberg (2002)

²⁰ Laidmets (2005)

Dessutom finns det ett par mindre uppsatser skrivna vid Stockholms Universitet (se Emelie Holmquist: *Estlandssvenskarna i den storsvenska familjen. Om etnicitetskonstruktion i 1940-talets Sverige* (2013)²¹ och Agneta Ring: *Vi flyttade hem. En etnologisk studie av estlandssvenskarnas anpassning i Sverige* (1995)²²) och Södertörns Högskola (se Hans Johansson: *Den svenske kungens vita skepp. Om estlands-svensk identitet i Estland och Sverige* (1997)²³) vilka har inspirerat mig och gett mig större förståelse av källmaterialet.

Kari Alenius' artikel *Unificaton with Sweden, autonomy, federal self-government?* (2006)²⁴ behandlar den estlandssvenska minoriteten i Estland runt första halvan av 1900-talet men den fokuserar mest på de politiska förhållandena under perioden innan flykten och inte så mycket om identiteten. Dock har det hjälpt mig att förstå estlandssvenskarnas politiska samt nationella situation innan andra världskriget.

1.4 Disposition

I det första kapitlet av min avhandling ger jag en översikt över mitt ämnesval, syfte och frågeställningar, material och tidigare forskning. I den andra delen fokuserar jag på de teoretiska aspekterna. Först förklarar jag olika teorier och studier angående etnicitet och nationalitet hos små nationer/grupper. Sedan beskrevs Miroslav Hrochs tredelade modell/teori. Den tredje och fjärde delen av teorin förklarar hur minnen kan användas som historisk källa, om den är en pålitlig källa för historisk forskning och

---

²¹ Holmquist, Emelie. (2013) *Estlandssvenskarna i den storsvenska familjen. Om etnicitetskonstruktion i 1940-talets Sverige*. Stockholm

²² Ring, Agneta. (1995) *Vi flyttade hem. En etnologisk studie av estlandssvenskarnas anpassning i Sverige*. Stockholm.

²³ Johansson, Hans. (1997) *Den svenske kungens vita skepp. Om estlands-svensk identitet i Estland och Sverige*. Stockholm.

²⁴ Alenius, Kari. (2006) *Unificaton with Sweden, autonomy, federal self-government?*. *Scandinavian Journal of History*. 31:3

hur minnen kan ändras över tid. Sedan ger jag en överblick över ämnets historiska bakgrund, dvs historien om estlandssvenskar och deras situation i Estland som ledde till deras flykt och det tidiga skedet i Sverige. Det borde skapa en slags bro mellan läsare och material.

Tyngdvikten av min uppsats ligger i analysen där artiklarna i Kustbon och intervjuer genomfördes med estlandssvenskar analyseras. Min magisteruppsats avslutas med slutsatser och sammanfattning där de viktigaste punkterna och resultaten av analysen betonas och sammanfattas. Den allra sista delen av avhandlingen är en sammanfattning på estniska.

2 Teoretisk bakgrund

2.1 Etnisk grupp vs nation

Den här studien fokuserar på estlandssvenskarnas känslor omkring deras nationella tillhörighet. När man läser källmaterial då används olika begrepp men betydelse verkar vara mer eller mindre samma. Man pratar om estlandssvenskheten och identitet i samband med deras etnicitet och nationalitet. Men som Rogers Brubaker nämner i artikeln *Ethnicity, Race and Nationalism*, har den akademiska litteraturen om nationalismen "blivit överblickbart bred"²⁵. Därför är det viktigt att förklara vilka slags begrepp jag kommer att använda mig av i den här uppsatsen och hur man definierar var och ett av dem.

Den första frågan är huruvida vi ska kalla estlandssvenskarna en etnisk grupp eller en nation. Bengt Kummel förklarar i hans bok *Svenskar i all världen förenen eder!* hur man har använt ordet *nation* i Europa. Medan man i Västeuropa satt likhetstecken mellan begreppet nation och stat har man i Central- och Östeuropa använt ordet "för att beskriva etniskt eller språkligt urskiljbara folkgrupper med en gemensam nationell kultur".²⁶ Han fortsätter att beskriva vad han menar med begreppet *eticitet*.

Vad är etnicitet? Den avgörande basen för en etnisk grupp är någon form av social organisation på kulturell grund. I huvudsak bygger den på språk och kultur men kan även omfatta territorier med egen identitet. Enligt en bedömning är självkategorisering eller självidentifikation viktig för etniciteten, liksom härstamning och anknytning till

---

²⁵ Brubaker, Rogers. (2009) Ethnicity, Race, and Nationalism. *Annual Review of Sociology*. Vol. 35. s. 22

²⁶ Kummel, Bengt. (1994). *Svenskar i all världen förenen eder! Vilhelm Lundström och den allsvenska rörelsen*. Åbo: Åbo Akademis förlag. s. 15

den samtida retoriken.²⁷

Anthony D. Smith definierar etnisk grupp på det viset:

An ethnic group is a type of cultural collectivity, one that emphasizes the role of myths of descent and historical memories, and that is recognized by one or more cultural differences like religion, customs, language or institutions. Such collectivities are doubly 'historical' in the sense that not only are historical memories essential to their continuance but each such ethnic group is the product of specific historical forces and is therefore subject to historical change and dissolution.²⁸

Tomas Hylland Eriksen förklarar i sin bok *Ethnicity&Nationalism* att i socialantropologin kopplar etniciteten till relationen mellan grupper som ser sig själva, och ses av andra, som kulturellt säregna. Med andra ord handlar det inte om kulturella skillnader mellan grupper som avgör en etnicitet, utan relationen mellan grupper. Enligt definitionen är etniska grupper mer eller mindre särskilda, men det betyder inte att de utvecklas isolerat, tvärtom. Grupperns identitet måste definieras i relation till någonting annorlunda, vilket blir de som inte är medlemmar. Den systematiska uppdelningen mellan vi och dem är grunden för produktionen och reproduktionen av etnicitet.²⁹

Även om det verkar som att estlandssvenskarna mycket väl skulle kunna kallas en etnisk grupp baserat på de här definitionerna och förklaringarna är det inte riktigt så enkelt. Det är viktigt att komma ihåg de olika forskningstraditionerna. Socialantropologer och politiska teoretiker har olika infallsvinklar på begreppet etnicitet. Grunden för den här studien är nationalismteori (se nästa avsnitt) och för teoretiker kring nationalism är etnicitet oftast en slags kollektiv identitet som kommer före nationalismen. Emellertid är idén om nationen som sådan någonting

---

²⁷ Kummel (1994) s. 16

²⁸ Smith, Anthony. D. (1993). *National Identity*. London: Penguin Books. s. 20

²⁹ Eriksen, Thomas Hylland. (1993). *Ethnicity&Nationalism*. London: Pluto Press. s. 9-10

som uppkommer som ett resultat av moderniseringsprocessen först på 1800-talet. Därför är etnisk grupp någonting som ett förstadium till en nation som i vissa fall kan komma att bli en.

"For most scholars, nationalism, the movement and ideology, can be dated to the late eighteenth century. Before the period leading up to the French Revolution we have only fleeting expressions of a national sentiment, and vague intimations of the central ideas of nationalism, with its emphasis on the autonomy of culturally distinctive nations. [...] Nevertheless, if the modernists are right there can be neither nations nor nationalism in pre-modern eras. The conditions that have brought the nation into being were absent in antiquity and the middle ages, and the differences between pre-modern and modern collective cultural identities are too great to be subsumed under a single concept of the nations. Mass 'citizen-nations' can only emerge in the era of industrialism and democracy."³⁰

Eriksen och andra socialantropologer skiljer inte på etnicitet och nationalitet lika strängt och de intresserar sig inte så mycket för hur nationer skapas och vilka som är förutsättningarna för det.

Identitetskänslan är nära relaterad till nation och hur nationer definieras av de mest framträdande politiska teoretikerna. Eriksen menar att vad som utgör etnicitet (och således också identitet) är i vilken utsträckning man kan finna kontakt med andra. Det här stämmer väl överrens med Benedict Andersons definition av en nation i hans bok *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Han definierar nation som "en föreställd politisk gemenskap". Enligt Anderson är nationen inbillad "because the members of even the smallest nation will never know most of their fellow-members, meet them, or even hear of them, yet in the minds of each lives the image of their communion."³¹ Han går ännu längre och menar på att

³⁰ Smith (1993) s. 44

³¹ Min översättning – E. M. "eftersom medlemmarna i till och med den minsta nationen aldrig kommer att känna, träffa eller ens höra talas om de flesta av medlemmarna, men ändå har de i sina sinnen bilden av en gemenskap."

alla gemenskaper (med undantaget primitiva byar men kanske även de) är inbillade eftersom medlemmarna aldrig kommer att träffa varandra i någon större utsträckning. Kännetecknande för en gemenskap är hur den upplevs.³²

Anthony D. Smith slår fast att en nation är "a named human population sharing an historic territory, common myths and historical memories, a mass, public culture, a common economy and common legal rights and duties for all members."³³ Mart Kuldkepp har definierat nation baserat på Smiths definition: "Jag skulle definiera nationell identitet som en särskild känslomässigt engagerande kollektiv identitet byggd på gemensamma kulturella symboler (såsom språk, historia, geografiskt område) och politiska mål (såsom autonomi eller självständighet)."³⁴

Anledningen till att estlandssvenskar i den här uppsatsen anses som en nation och inte bara en etnisk grupp kan förklaras genom att analysera ovannämnda definitioner. Bengt Kummel menar att man i Central- och Östeuropa använder ordet nation för en etnisk grupp som inte behöver vara i direkt koppling till en stat. Därför är det rimligt att också betrakta estlandssvenskar som en nation. Dessutom har nationalismteorin som kommer att användas utvecklats av en centraleuropeisk forskare och handlar om nationer i Central- och Östeuropa³⁵ där estlandssvenskarna bodde. Kummel hävdar att språk och kultur är väldigt viktiga för en etnisk grupp och att de oftast bor i ett visst område. Detta gällde estlandssvenskarna också eftersom det svenska språket och den svenska kulturen var en viktig del av deras identitet. Dessutom var estlandssvenskar bosatta i ett visst område i Estland och de hade en stark koppling till detta område. Enligt Kummels beskrivning är ursprung en viktig faktor för etniciteten.³⁶ Estlandssvenskarna betonade ofta sin starka anknytning till Sverige och

---

³² Anderson, Benedict. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London; New York: Verso. s. 5-6

³³ Smith (1993) s. 43

³⁴ Kuldkepp, Mart. (2013). The Scandinavian Connection in Early Estonian Nationalism. *Journal of Baltic Studies*. Vol 44. Nr. 3. s. 314

³⁵ Estlandssvenskar bodde i Estland, dvs Östeuropa. - min anmärkning – E. M.

³⁶ Kummel (1994) s. 16 (han hänvisar till Allardt&Starck. (1981). *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv*. Lund.)

hur för deras förfäder hade kommit från Sverige en gång i tiden (se kapitel 4).

Enligt Smiths definition betonas också en etnisk grups historiska minnen och ursprung.³⁷ Estlandssvenskar hänvisade ofta till frihet som de en gång i tiden hade fått av Ösel-Wiek biskoperna. Dessutom betonade estlandssvenskar sitt svenska ursprung och förbindelser med Sverige. Förutom att historien har central roll är estlandssvenskarna som nation också ett resultat av vissa historiska krafter och därmed en produkt av historisk förändring och upplösning. Det sistnämnda blir särskilt framträdande när vi fortsätter med analysen.

Eriksen menar att etnisk grupp skapar sin identitet i relation till Den Andre. I estlandssvenskarnas fall är det intressant att se hur deras olika identiteter skapas först i relation till estlandssvenskar från andra öar och byar, i större kontrast mot ester i Estland och även de baltiska tyskar som också var en minoritet i Estland.³⁸ I Sverige var det i relation till estniska och andra baltiska flyktingar och slutligen också i kontrast med rikssvenskar födda och uppvuxna i Sverige.

Glenn Kranking menar i sin doktorsavhandling att estlandssvenskarna hade flera lager av identiteter. Han pekar ut deras starka anknytning till hembygderna (ofta hade de olika dialekter), anknytningen till den större estlandssvenska befolkningen, deras estniska medborgarskap och slutligen deras anknytning till den pan-svenska rörelsen.³⁹ Det här är också anledningen till att fallet med estlandssvenskarnas identitet är både intressant och komplicerad att studera.

---

³⁷ Smith (1993) s. 43

³⁸ Den baltiska adeln hade en privilegierad status i Estland, Livland, Ösel och Kurland och även en viss makt över ester och estlandssvenskar sedan slutet av det Stora nordiska kriget. Detta innebar en ständig motsättning mellan balttyskar och estlandssvenskar eftersom estlandssvenskar alltid hade haft särskilda rättigheter från de tidigare härskarna. Detta fortsatte fram till slutet av 1800-talet. Men balttyskar fortsatte vara en minoritet i Estland som estlandssvenskar kunde jämföra sig med. Dessutom lämnade de också Estlands om en hel nationell grupp och emigrerade till sitt fosterland Tyskland trots att de hade bott i Estland i många århundraden.

³⁹ Kranking, Glenn. (2009). *Island People: Transnational Identification. Minority Politics, and Estonia's Swedish Population.* s. 8

Generellt är föreställningar eller myter om ett gemensamt ursprung den avgörande faktorn för den nationella identiteten, etniska eller nationella grupper brukar hålla fast vid sådana historiska konstruktioner av gruppen och dess medlemmar. Etnisk symbolik som exempelvis anspelar på gammal språk eller seder blir särskilt viktiga för att bevara den etniska identiteten i tider av förändring eller när den upplevs stå inför hot. En person kan dessutom ha flera *jag* beroende på vilka grupper personen tillhör och i vilken grad dessa grupper är isolerade från varandra. De olika etniska identiteterna kan vidare aktiveras i olika situationer beroende på sammanhanget.⁴⁰

Då fokuset för den här avhandlingen kommer att ligga på nationalismteori behöver jag avgränsa den från vidare studie om multiidentiteter och etnicitet. Men eftersom huvudtemat för uppsatsen är identitetsskiftet och om det har kommit till den sista fasen av Hrochs schema är det inte omotiverat att analysera intervjuerna med estlandssvenskarna där etniciteten är i fokus trots användandet av ordet etnicitet. Estlandssvenskar betraktas som en nation som är samtidigt också en etnisk grupp. Nation är det nästa steget efter etnisk grupp.

2.2 Miroslav Hrochs ABC-formel

Ett av de viktigaste teoretiska ramverken i den här uppsatsen är Miroslav Hrochs teori om det ostatliga nationella uppvaknandet som presenteras i hans bok *Social Preconditions of National Revival in Europe*. Miroslav Hroch är en tjeckisk historiker och statsvetare från Charles universitet i Prag och har arbetat fram en vida citerad ABC-formel för att schematisera små europeiska nationers nationella uppvaknande.

Hroch definierar en nation på följande sätt:

---

⁴⁰ Eriksen (1993) s. 20, 76

The nation is a large social group defined by a combination of various types of relation; it is a group, with a given historical origin, of people who only gradually attained to national consciousness under the influence of objective circumstances.⁴¹

Hroch delar in nationella rörelser i tre faser: A, B och C. Fas A representerar perioden av forskarnas intresse, fas B perioden av patriotisk uppvigling och fas C perioden av uppkomsten av en nationell massrörelse. Jag kommer att ge en snabb beskrivning av varje fas, men det är viktigt att komma ihåg att varje fall av nationellt uppvaknande är unik och att transitionerna kan variera från det generella ABC-schemat och att fas C ibland inte ens äger rum.⁴²

Början av nationellt återuppvaknande karaktäriseras av en grupp intellektuella som intresserar sig för ett förtryckt folks språk, kultur och historia. De här individerna är ofta av annan nationalitet. I estlandssvenskarnas fall kan man till exempel nämna tysken Carl Russwurm⁴³ som bodde och arbetade i Estland, i västra Estland närmare bestämt, efter att ha studerat på universitet i Tyskland. Dessa individer försökte oftast inte starta någon uppvigling, utan sporrades av förkärlek till regionen de bodde i, i kombination med kunskapsörst för ett nytt och outforskat fenomen. Det här kan sammanfattas som arvsinsamlingsstadiet.

Fas B är det Hroch kallar för den avgörande epoken för det faktiska formande av en mindre nation. Den här är perioden då nationens utbildade samhällsklass börjar organisera skolor, publicera tidsskrifter och andra kulturella aktiviteter för att bevara och främja nationens identitet och kulturella arv.⁴⁴ I estlandssvenskarnas fall inträffar

---

⁴¹ Hroch, Miroslav. (2000) *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups Among the Smaller European Nations*. New York: Colombia University Press. s. 22

⁴² Hroch (2000) s. 23-24

⁴³ Russwurm, Carl. (1852) *Eibofolke oder die Inselchweden an den Küsten Ehtlands und auf Runö*. Tartu.

⁴⁴ Hroch (2000) s. 23

det här när tidningen Kustbon grundades, nätverket av folkskollärare i svenskbygder skapades och den allmänna utbildningsnivån började öka på slutet av 1800-talet.⁴⁵

Fas C, som är den sista fasen, uppnås ibland inte. Det är fasen då det nationella självmedvetandet når massorna och en majoritet av folket identifierar sig som en del av samma nationella grupp.

Bengt Kummels menar att estlandssvenskarna inte kan ordnas i Hrochs ABC-schema.

Estlandssvenskarna är en för liten folkgrupp för att den tidigare beskrivna Hrochs teori skall kunna tillämpas på dem. Man kan inte kalla aktivisterna bland dem för en intellektuell elit. Vill man söka en sådan måste de ledande akademikerna inom allsvenska rörelsen i Sverige placeras i den positionen. Dessutom saknade estlandssvenskarna den medelklass som skulle bära upp det andra skedet enligt Hrochs teori.⁴⁶

Dock har Ruth Laidmets visat på motsatsen i sin masteruppsats, *Utvecklingen av estlandssvenskarnas nationalitetskänsla och finlandssvenskarnas eventuella roll i den*.⁴⁷

2.3 Minnen som historisk källa

Den här analysens fundament är estlandssvenskars minnen från olika tidsperioder. Nedskrivna berättelser i form av tidningsartiklar och transkriberade intervjuer är

---

⁴⁵ Kranking, Glenn. (2010) Estlandssvenskarnas situation i Tsar-Ryssland under slutet av 1800-talet. - I: Salin, S. (red.) *Hans Pöhl – Estlandssvenskarnas hövding*. Stockholm-Tallinn: Svenska Odlingens Vänners förlag. s. 18

⁴⁶ Kummel (1994) s. 230-231

⁴⁷ Laidmets (2005)

båda på ett eller annat sätt människors minnen. Det finns många olika faktorer som påverkar hur och vilka minnen som berättas och det är viktigt att komma ihåg att det är en komplex informationskälla. Den är dock en väldigt värdefull källa vars status de senaste 40-50 åren fått sig ett uppsving i och med att många forskare börjat använda minne och muntliga källor mer grundligt. De har bevisats vara mer pålitliga och mer legitima än vad traditionalisterna gärna menar på.

Sambanden mellan olika nationers nationella identitet, nationella narrativ och det individuella minnet har utforskats mycket under den senaste tiden.⁴⁸ Det var under 1970-talet då samtidshistoriker började utforska muntlig historia som historisk källa. De blev dock hårt kritiserade av traditionalister för att de förhöll sig okritiskt till något så bräckligt som personliga minnen.⁴⁹ Viss kritik var självklart relevant, men historikern Alistair Thomson menar att all skepticism man fått utstå och erfarenhet man skaffat sig det senaste kvartssekle har raffinerat och förbättrat metoderna kring muntlig historia som akademisk källa.⁵⁰ Det är förvånansvärt hur högt dokumenterade källor är värderade jämfört med muntliga, med tanke på att dokumenterade källor i mycket stor utsträckning genom historien varit grundade på muntliga källor, eller annars varit skrivna versioner av andra former av uttalade minnen.⁵¹

Ursprunget för den muntliga samtidshistorian hittar man i perioden efter andra världskriget då användandet av minne som historisk källa genomgick en renässans. Thomson sammanfattar hur socialhistorikern Paul Thompson förklarar att den moderna muntliga historians förhistoria går tillbaka till antiken då historiker förlitade sig på ögonvittnesskildringar av viktiga händelser. Marginaliseringen av muntliga

---

⁴⁸ Esbenshade, Richard S. (1995) Remembering to Forget: Memory, History, National Identity in Postwar East- Central Europe. Representations. Nr. 49. *Special Issue: Identifying Histories: Eastern Europe Before and After 1989*. University of California Press. s. 74

⁴⁹ Thomson, Alistair. (2007) Four Paradigm Transformations in Oral History. *The Oral History Review*. Vol. 34. Nr. 1. Oxford University Press. s. 53

⁵⁰ Thomson (2007) s. 54

⁵¹ Thane, Patricia M. (1999) Oral History, Memory and Written Tradition: An Introduction. *Transactions of the Royal Historical Society*. Vol. 9. Cambridge University Press. s. 161

bevis började under 1800-talet med anledning av utvecklingen av historia som akademiskt ämne. Det här ledde till att dokumenterade källor och sökningar i arkiv överordnades de muntliga källorna. Utvecklingen av den muntliga historien efter andra världskriget skedde genom ett gradvis accepterande av muntliga källors validitet men var också en produkt av det ökade tillgängligheten av inspelningsmaskiner.⁵² Paul Thompson vid University of Essex har skrivit boken *The Voice of the Past: Oral History*⁵³ som blev en populär kursbok för muntliga historia när den publicerades 1978. Thompsons mål var att försvara den muntliga historien från de som ansåg att minnet inte är en tillförlitlig historisk källa och var fast besluten att bevisa metodens legitimitet.⁵⁴ Den huvudsakliga kritiken av muntlig historia i början av 1970-talet var påståendet att "minnet förvrängs av fysisk försämring och nostalgi i högre ålder, fördomar från både den intervjuade och intervjuaren samt influenser från kollektiva och retrospektiva versioner av det förflutna."⁵⁵

2.4 Minnet av en historia och förändringen över tid

Ene Kõresaar är en historiker och etnolog vid Tartu Universitet. Hon har sysslat mycket med minnesteori, muntlig historia, kulturstudier osv. Hon förklarar i sin artikel *Mälu, aeg, kogemus ja eluloouuriija pilk*⁵⁶ hur minnen används i historisk forskning.

Om vi utgår från att identiteter är ständigt fragmenterande, pluralistiska, uppbyggda av olika motsägande diskurser och i ständig förändring måste vi fråga oss om det ens är relevant att prata om kollektivt minne, nationalitet, territorium, klass och

---

⁵² Thomson (2007) s. 51

⁵³ Thompson, Paul. (2000) *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford; New York: Oxford University Press.

⁵⁴ Thomson (2007) s. 52

⁵⁵ Thomson (2007) s. 53

⁵⁶ Kõresaar, Ene (2003) *Mälu, aeg, kogemus ja eluloouuriija pilk*. - I: Kõresaar, Ene; Anepaio, Terje. *Mälu kui kultuuritegur: Etnoloogilisi perspektiive*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

generation som "sociala skisser av identitet"⁵⁷ längre? Köresaar ringar in att Estlands egna samtida historia visar på att både kollektiv identitet som region och nation inte försvinner någonstans, men mycket riktigt ändras i innehåll. Minne är en väldigt viktig faktor när man erkänner identitet då den länkar samman historia med identitet och vice versa. Det här betyder att hur och vad vi minns har en nyckelroll. Eftersom vi nu för tiden inte kan definiera identitet med en specifik tidsmässig, rumslig och strukturell karaktär och traditioner och gemenskap är ganska lönlösa kategorier för att definiera det moderna samhället blir det mer och mer svårt att förstå hur minne/en är strukturerat/erade. George Marcus ser lösningen i ett biografiskt perspektiv. Han förklarar att det kollektiva minnet mest sannolikt att föras vidare om det sker genom individuellt minne och självbiografi och att kollektiva representationer filtreras allra mest effektivt genom personliga representationer.⁵⁸

Harald Welzer i sin bok *Das kommunikative Gedächtnis: eine Theorie der Erinnerung* skriver om hur man minns krig och andra traumatiska upplevelser och hur dessa minnen förändras över tid.⁵⁹ Han hävdar att både det individuella och kollektiva minnet ständigt förändras i tid. Minnen förnyas hela tiden vilket betyder att minnen ständigt förändras. Dessutom upplever varje person varje händelse på olika sätt och det är normalt att man minns samma händelser annorlunda. Minnenas innehåll beror också på vilken typ av känslor som dominerade när de skrevs ned. Var berättare på gott eller dåligt humör? Tas minnen upp tillsammans med andra eller diskuteras de i form av en intervju? De som till exempel har liknande förflutet minns händelserna bättre när de pratar om det tillsammans jämfört med dem som intervjuas separat och i en helt annan situation.⁶⁰

När informanten berättar sin historia väljer den ut episoderna i livet som är viktiga

---

⁵⁷ Min översättning – E.M

⁵⁸ Köresaar (2003) s. 7-8

⁵⁹ Welzer (2005) s. 19-45.

⁶⁰ Welzer (2005) s. 37-38

och relevanta för syftet med berättandet. Till exempel i estlandssvenskarnas flyktberättelser⁶¹ fokuserade folk på att prata om praktiska frågor och vad som betydde mest vid den tidpunkten, bara några veckor efter ankomsten till Sverige. Då någon berättar sin livs historia kommer det primära målet inte vara att beskriva det förgångna "som det var" eller hur det upplevdes utan framför allt för att ge det en mening som stödjer nuets innebörd. När man skriver en biografi har författaren redan en bild av hur historien måste vara och vad för slags person han eller hon är i historien. För att uppnå detta måste han eller hon "glömma" händelserna som inte passar inom ramarna för de uppsatta målen.⁶²

---

⁶¹ När estlandssvenskar anlände i Sverige bad Viktor Aman att åtminstone en person från varje båt skulle skriva ner en berättelse om deras flykt. Flyktberättelserna har nyligen publicerats efter att hållits hemliga och otillgängliga för allmänheten i 70 år. I 2014 bestämde Lars Rönnberg (fd ordförande för Svenska Odlingens Vänner) tillsammans med SOV:s styrelse att publicera dessa berättelser. Hammerman, Margareta (red.). (2014) *Estlandssvenskarnas flykt över Östersjön : flyktberättelser och namnförteckning över anlända 1940-1945*. Stockholm: Svenska Odlingens Vänners förlag.

⁶² Siemer, Kaari. (2003) *Võim, indiviid ja kohanemine elulugudes: vanemad eestlased elust Nõukogude Eestis*. - I: Kõresaar, Ene; Anepaio, Terje. *Mälu kui kultuuritegur: Etnoloogilisi perspektiive*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. s. 125

3 Historisk bakgrund

När man analyserar estlandssvenskarnas identitet är det viktigt att specificera vilka som definieras som estlandssvenskar. 1944 när det utlystes att Tysklands utrikesminister Ribbentrop skulle ge 7000 estlandssvenskar rätten att lämna Estland såg många ester en möjlighet och "upptäckte" plötsligt sina svenska rötter.

Denna natt förstod jag vad min make hade sagt till mig redan för länge sedan: han hade ingen, inga syskon, han var ensam. [...] Min man hittade några dokument på vinden i Narva-Jõesuu som visade att hans pappa hade varit en odlingsvän men jag är inte säker om det var så.⁶³

Det var möjligt att åka till Tyskland men till Sverige fanns det möjligheten bara för svenskar eller för dem med svenskt ursprung. Vi var lite svenska, men inte formellt. Det var en kyrkoherde i Birkas som hette Pöhl. Genom att ge ut förfälskade dokument gjorde han många ester till svenskester och det är hur jag och min mor fick dokument för att åka till Sverige.⁶⁴

En av dessa personer var Vera Poska-Grünthal som var en central individ i min kandidatuppsats. Tack vare att hennes mor hade svenskt påbrå kunde hela familjen emigrera till Sverige på ett säkert sätt tillsammans med estlandssvenskarna.⁶⁵ Trots det kommer jag inte att räkna dessa personer som estlandssvenskar i den här avhandlingen. Med estlandssvenskar i den här uppsatsen menar jag endast de som bodde i estlandssvenska områden eller var i nära kontakt med dessa områden, talade svenska och utgjorde en del av den estlandssvenska gemenskapen snarare än den

⁶³ Min översättning – E. M. Kalmet, Meta. (2006) Meta Kalmet. - I: Kirss, Tiina. *Rändlindude pesad*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum. s. 241

⁶⁴ Min översättning – E. M. Soosaar, Keto. (2006) Keto Soosaar. Intervjuu Keiu Miisnale. Kotkajärve, juuli 2009. - I: Kirss, Tiina. *Rändlindude pesad*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum. s. 518

⁶⁵ Poska-Grünthal, Vera. (1975). *See oli Eestis*. Stockholm: Välis-Eesti&EM. s. 155-156

estniska gemenskapen i Sverige. I denna uppsats betraktas estlandssvenskar som en homogen grupp trots att det finns intervjumaterial som visar att den i själva verket består av mindre enskilda enheter.

Fram till andra världskriget fanns det en svensk talande befolkningen runt den nordvästra kusten av Estland och även den lilla ön Runö i Rigabukten beboddes av svenskar. Den allmänna uppfattningen är att de hade bott i dessa områden sedan 1200-talet. De kallades estlandssvenskar (men även kustsvenskar, aibofolket) och det uppskattades att det fanns cirka 7000 av dem.⁶⁶ Enligt folkräkningen 1934 fanns det 7641 estlandssvenskar i Estland.⁶⁷

Enligt det avtal som undertecknades den 28 september 1939 i Moskva mellan Sovjetunionen och den estniska regeringen, tvingades Estlands regering ge Rågöarna till Sovjetunionens militära baser. Befolkningen tvångsevakuerades och många av hemlösa rågöborna ansökte om att få åka till Sverige. Nästan ett år senare i oktober 1940 fick 110 rågöborna tillstånd att fara över. År 1940 beslutade den svenska regeringen att eftersom redan ett par tusen personer hade ansökt om tillstånd att åka till Sverige och 700 hade fått det, då är Sverige villig att acceptera den hela svensktalande befolkningen från Estland - cirka 7000 personer. Den första 110 som kom från Rågöarna och som fick tillstånd från Moskva, mottogs av Rågökommittén. Således var estlandssvenskarna väl mottagna och deras ankomst väl organiserad.⁶⁸

Att få tillstånd för att evakuera hela estlandssvensk befolkning var komplicerat. Först hölls förhandlingarna med Moskva, sedan med Berlin (när tyskarna ockuperade Estland). Förhandlingarna tog mycket tid. Det var en svensk journalist Carl Mothander som stod upp för estlandssvenskarnas intressen. Han hade deltagit i det estniska frihetskriget och han visste om estlandssvenskarnas svåra

⁶⁶ Andræ, Carl Göran. (2005) *Rootsi ja suur põgenemine Eestist 1943-1944*. Tallinn: Olion. s. 20

⁶⁷ <http://www.koolitaja.ee/wp-content/uploads/2011/09/Rannarootslased.pdf> hämtad: 2015-05-15

⁶⁸ Andræ (2005) s. 21-22

levnadsförhållanden. Hans första försök att hjälpa estlandssvenskar var ofruktbar men när han kontaktade Ludwig Lienhard, en Sverige-entusiast som arbetade för den tyska utrikesdepartementet, saker och ting började röra sig.⁶⁹

Evakueringen måste göras i hemlighet och så att det såg ut som det bara var evakueringen och hjälpande av de äldste och sjuka människor.⁷⁰ Pressen blev ombedd att inte skriva om följande ämnen:

1. Man borde inte skriva om sina pretentioner på den tyska eller ryska regeringen.
2. Man får inte skriva så att det ser ut så här att det är början på att evakuera hela Estland av tyskarna.
3. Man får inte skriva så att det ser ut så här att det är början på att evakuera hela befolkningen av estlandssvenskar .
4. Det får inte finnas några antydningar med tanke på att begreppet "sjuka och gamla" är en förklädnad för även andra människor.
5. Det får inte finnas några antydningar eller meddelanden om att estlandssvenskar hade kommit till Sverige som flyktingar redan tidigare .
6. Man ska inte intervjua de flyktingar som når Sverige.⁷¹

Den första transporten med M/S Juhan avgick den 21 juni 1944. Under perioden den 21 juni tills den 21 september 1944 gjordes nio resor. Enligt kommittés rapport överskeppades 3335 estlandssvenskar på detta sätt i den allmänna överflyttningen och utöver detta ett ca 3000 ester.⁷²

Evakuationen av estlandssvenskarna till Sverige betydde i stort sett slutet av tiden för estlandssvenskarna som separat nationell grupp i Estland. Till skillnad från estniska flyktingar sågs de inte som invandrare, utan som som repatrierade svenskar (trots att

---

⁶⁹ Andræ (2005) s. 23-26, 34

⁷⁰ Andræ (2005) s. 27

⁷¹ Andræ (2005) s. 30-31

⁷² Andræ (2005) s. 48

ha varit borta i nästan 700 år) - en svensk som blev inbjuden att komma hem - officiellt "en person som kom från Estland men har svenskt ursprung".⁷³

Till skillnad från de estniska flyktingarna, började de inte att bilda någon form av politiskt orienterad organisation i Sverige och deras sociala liv verkade inte vara så aktiv som esternas. Deras organisationer och föreningar var rent kulturella.⁷⁴ Deras dialekt blandades lätt in med det standard svenska språket.

Det är förståeligt varför livet för de estniska flyktingar blev så annorlunda från estlandssvenskar. Nästan hela estlandssvensk befolkning flyttade till Sverige (ca 1000 blev kvar i Estland), men endast ett urval av ester lämnade Estland och många av deras släktingar och vänner hade stannat kvar i deras hemland, landet som de ville kämpa för.

Tillsammans med estlandssvensk status kom vissa förmåner jämfört med de andra invandrare:

- Man borde ha behandlat estlandssvenskar som statslösa, f.d. estniska medborgare, medborgare av Sovjetunionen, men tillägget "estlandssvensk" i deras främlingspass gav dem vissa fördelar. T. ex. det var enklare för dem än till andra utlänningar att få vistas inom de förbjudna militära områden och hitta jobb där också. Det var särskilt viktigt för dem som hade tänkt att bosätta sig i Stockholms skärgård och etablera sig som fiskare.

- Den svenska regeringens officiella synpunkt var att de baltiska flyktingarna borde hemvända så snart fredsförhållanden inträtt men vad det gällde estlandssvenskar då tyckte både den svenska regeringen och estlandssvenskarna själv att de skulle stanna i Sverige för gott och borde integreras i det svenska samhället. Dvs att Sverige skulle aldrig ha utlämnat estlandssvenskarna till Sovjetunionen. En sådan visshet och garanti fick en stor psykologisk betydelse. Efter den s.k. Baltutlämningen, reste bara

---

⁷³ Nyman, Elmar. (1988) Om estlandssvenskarna i Sverige. - I: Raag, R. Runblom, H. (red.) *Estländare i Sverige: historia, språk, kultur*. Uppsala: Centre for Multiethnic Research. s. 37-38

⁷⁴ Nyman (1988) s. 45

ca 100 estlandssvenskar vidare västerut, medan det var flera tusen ester⁷⁵ som lämnade Sverige och sökte sig till nya länder. Det här betyder att mindre än 1,5 % av estlandssvenskarna lämnade medan samma siffra hos esterna var runt 28 %.

- Det var lättare för de att få medborgarskap.⁷⁶ Trots att estlandssvenskarna också behövde ha uppehållstillstånd först, började de att snabbt få medborgarskap under 1945-1946 till skillnad från andra invandrare.⁷⁷

- Statsmakterna gynnade den estlandssvenska fiske- och jordbrukskolonisationen.

- Estlandssvenskarnas kommitté fick en positiv respons från statens sida medan Estniska Kommittén måste alltid kämpa för sina rättigheter.⁷⁸

I motsats till de andra baltiska flyktingarna hade estlandssvenskarna inresetillstånd. Deras ankomst till Sverige kan närmast karaktäriseras "som en organiserad invandring – eller varför inte återinvandring – stödd av de andliga moderlandet."⁷⁹

Dock fanns det inga förmåner för estlandssvenskar heller när det gällde bostäder. Trots att de var estlandssvenskar, måste de, liksom andra invandrare, hitta bostad och jobb i en förutbestämd län. Man tyckte att estlandssvenskarna föredrog att bo på landet eftersom de hade kommit från de lantliga områden.

Riksantikvarie Sigurd Curman skriver så här i det första numret av *Kustbon* i Sverige: "I Stockholm och andra städer kan Ni i allmänhet icke räkna på att stanna. Där råder f. n. bostadsbrist och överbefolkning."⁸⁰ Dock var det en felspekulation. Det visade sig att de var mer intresserad av att flytta till städerna. Paradoxalt visade det sig att estlandssvenskarna hoppades att i städerna kunna återfinna den

⁷⁵ Enligt Alur Reinans lämnade runt 8000 ester Sverige kring slutet av 40-talet och början av 50-talet. De här siffrorna inkluderar utvandringen mellan 1945 och 1948. (Reinans, Alur. (2006) *Eesti põgenikud Rootsi statistikas. - I: Suur põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine läände ning selle mõjud*. Kumer-Haukanõmm, K. et al. (red.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. s. 131) Enligt svenska myndigheter hade 28 369 ester kommit till Sverige vid 8 juni 1945. (Raag, Raimo. (2001) *Läänes elavate eestlaste rahvuslik identiteet ja kultuur 1944-1991. - I: Bertricaud, A. Eesti identiteet ja iseseisvus*. Listra, L. (red.) Tallinn: Avita. s. 179)

⁷⁶ Nyman (1988) s. 40-41

⁷⁷ Reinans (2006) s. 123-124

⁷⁸ Nyman (1988) s. 40-41

⁷⁹ Nyman (1988) s. 45

⁸⁰ Curman, Sigurd. (1944) Hälsning till Estlandssvenskarna. *Kustbon* Nr. 1. Årg. 1. s. 1

bygdgemenskap, som hade förlorats under de första åren i Sverige.

I allmänhet vände estlandssvenskarna sig snabbt med stadslivet men det fanns också de som hade svårt att bo och klara sig i staden.⁸¹

---

⁸¹ Nyman (1988) s. 42

4 Analys

4.1 Tematiska tendenser i Kustbon 1944-1954

För att påbörja analysen av de två primära källorna, tidningsartiklarna och intervjuerna, kommer den tidigare och bredare källan behandlas först för att skapa en slags introduktion till materialet och informationen.

Kustbons roll som ett informationsorgan och föreningslänk bland estlandssvenskar var ganska viktig. Tidningen vidarebefordrade meddelanden till estlandssvenskar över hela Sverige och höll minnen från Estland levande. I början hade Kustbon mer praktiskt värde men senare blev funktionen mest kulturell och sentimental. En av informanterna sa i 1995 att det känns som ett brev hemifrån när Kustbon kommer. "Det är en skänk från himlen när det kommer tycker jag. Det är en hälsning hemifrån."⁸² Elmar Nyman nämner att utan starkt engagemang skulle tidningen ha lagts ner redan i början av 1950-talet efter att den hade fyllt sin funktion som informationkälla.⁸³

När den aktiva skribenten och fd redaktören för Kustbon Elmar Nyman intervjuades i 1995, frågade intervjuaren om vissa begrepp såsom *återinvandring* (till Sverige) och *moderlandet* (Sverige) som hon hade fastnat för när hon läste Kustbon. Hon frågade om dessa begrepp speglade känslor som de flesta estlandssvenskar kände eller om det var något som man stödde från Kustbons sida. Nyman svarade på frågan på det viset:

---

⁸² Weinerhall, Irene från Odensholm. 1995-11-21. (Camilla Ekervhén)

⁸³ Nyman, Elmar från Nuckö. 1995-11-27. (Nisse Kristiansson)

Detta var formella begrepp som vi använt jämt. Moderlandet är ett uttryck för det andliga hemlandet, icke att förväxla med fädernelandet, som är Estland. Vi talade ofta om vårt svenska arv trots att det ligger långt tillbaka i tiden.⁸⁴

När man går igenom artiklarna från de första 10 åren estlandssvenskarna bodde i Sverige märks att det praktiska behovet av tidningen minskade relativt fort. Vid början av 50-talet var det väldigt lite praktisk information kvar i tidningen.

I de första upplagor av *Kustbon* i 1944 verkade de viktigaste ämnena behandla mestadels praktiska saker: bostadsförhållanden, arbete, medborgarskap osv. T. ex. fanns det en rubrik för frågor och svar.

Fråga: Vilka möjligheter finnas för en gammal sjuklig åldring eller en änka med många barn, som icke orkar försörja sig igenom arbete, att erhålla understöd? Svar: Personen i fråga skall vända sig till ordföranden i fattigvårdsstyrelsen inom den kommun där han (hon) bor för att erhålla understöd enligt samma regler som rikssvenska undertödstagare. Om detta ej medför resultat göres hänvändelse till Kommittén för estlandssvenskarna.⁸⁵

Uppdateringar om hur många människor som redan hade fått medborgarskap publicerades regelbundet i *Kustbon* fram till 1950-talet. Läsarna uppmuntrades att ansöka om medborgarskap och det förklarades hur man kunde göra det och vart man skulle vända sig.

Men förutom de praktiska frågorna var nostalgi och minnen av gamla hemtrakten ofta sammanflätade i artiklar och meddelanden.

Hemkommen till Gotland satte jag mig på tåget i Visby. O, vilken hemkänsla redan då. [...] Lantbruket är likt det på Ormsö, [...] Så är även vardags- och söndagslivet ganska lika det på Ormsö både i lekamligt och andligt avseende.⁸⁶

⁸⁴ Nyman, Elmar från Nuckö. 1995-11-27. (Ann-Charlotte Linden)

⁸⁵ Frågor och svar. (1945) *Kustbon*. Nr. 6. Årg. 2. s. 14

⁸⁶ Hammerman, Alfred. (1944) Gotland och Ormsö. *Kustbon*. Nr. 2. Årg. 1. s. 6

Detta påpekades också av en intervjuare som märkte att Kustbon var fylld av minnen och återblickar under många år. Han frågade om det inte gick att få in nyheter från Estland till exempel.⁸⁷ Nyman svarade att det var omöjligt att skriva om enskilda öden eftersom det kunde ha varit farligt för dem man skrev om. Dessutom måste man vara försiktig med att uttrycka något som skulle kunna tolkas som kritik mot Sovjetunionen. "Hade då vi på Kustbon varit ärliga och sagt vad vi tyckte hade vi blivit trakasserade."⁸⁸ Nyman förklarade att såren var djupa, i 1995 var många estlandssvenskar fortfarande rädda och berättade ogärna om vad som hade hänt under andra världskriget. "Folk vill inte säga särskilt mycket, och vem vet förresten hur länge Estland får vara självständigt?"⁸⁹

4.2 Organiserade föreningsliv, samlingar och möten

Det fanns ofta meddelanden om olika samlingar eller möten i Kustbon där estlandssvenskar kunde träffas och umgås. Vissa var avsedda för alla estlandssvenskar, vissa gällde olika grupper från olika orten i Estland. Hembygdsdagar som ägde rum varje sommar, till exempel, var avsedda för alla estlandssvenskar. Det föreföll viktigt för SOV att estlandssvenskarna skulle kunna hålla kontakt med varandra. Men redan två år efter ankomsten till Sverige meddelades det att en fritidslokal för estlandssvenskar stängdes ner.

Då nu de flesta av er varit i Sverige i snart två år och kommit in i svenska förhållanden och skaffat er vänner och bekanta bland rikssvenskar, anser kommittén att Junotäppan har spelat ut sin roll som samlings- och mötesplats för er. Det är ju ej meningen, att estlandssvenskarna skola förbli en liten isolerad grupp i Sverige. Ni skola tvärtom i allt större utsträckning söka kontakt med svenska föreningar och sammanslutningar.⁹⁰

---

⁸⁷ Det är oklart vilken period menas med "många år". - min anmärkning. E-M.

⁸⁸ Nyman, Elmar från Nuckö. 1995-11-27. (Nisse Kristiansson)

⁸⁹ Nyman, Elmar från Nuckö. 1995-11-27. (Nisse Kristiansson)

⁹⁰ Samlingslokalen stängs. (1946) *Kustbon*. Nr. 2. Årg. 3. s. 12

Detta kan antingen bero på brist på folk som besökte lokalen eller att den faktiskt fyllde fel funktion då estlandssvenska inte borde isolera sig från resten av samhället. Detta verkar dock lite motsägelsefullt, eftersom ett av de största bekymren verkade vara att estlandssvenskar skulle assimilera och försvinna spårlöst.

Vi har mycket gemensamt; vi vill minnas och vårda, vad vi i estlandssvensk odling funnit värdefullt; vi vill ingå i det svenska samhället, men vi vill icke spårlöst försvinna; vi vill ha en sammanslutning, om för vår talan. Detta vill S.O.V. i Sverige verka för. Det kan den bäst, om alla estlandssvenskar skänka dess verksamhet sitt stöd.⁹¹

Antalet personer som deltog vid hembygd dagarna varierade från några hundra till 1500. Omkring sju år efter estlandssvenskarnas ankomst, diskuterades det i *Kustbon* om sådana evenemang fortfarande fyllde sitt funktion.

En del undra kanske om man kan fira hembygd dag utan hembygd. [...] Andra mena återigen att vi ju här fått en ny hembygd som ersätter den gamla. [...] Det påstå att det säkraste sättet att upptäcka sin hembygd är att resa bort från den. Först på avstånd kan man se klart. Vi äro nu i den situationen att vi borde kunna se klart på vår svenskbygd i Estland. Dessutom bör de 7-8 senast gångna åren ha gett bilden ett visst perspektiv. [...] I vår nya hemmiljö äro många av oss föga intresserade att tala om vår hembygd, och att upprätthålla våra traditioner. [...] Vi ha ingen anledning att förtiga att vi komma från t. ex. Runö, Rågö, Ormsö eller Nuckö.⁹²

Dock fanns det en grupp estlandssvenskar som hade regelbundna möten och höll ihop kanske mer än någon annan estlandssvensk gemenskap och det var runöborna. Det kan bero på deras ännu starkare bygdgemenskap p.g.a deras isolerad hemön Runö. "De enda landsbor, som inte behöver någon egen förening för att kunna hålla ihop," kommenterade den kände svenske radiomannen Sven Jerring då han besökte

---

⁹¹ Aman, Viktor. (1945) Svenska Odlingens Vänner. *Kustbon*. Nr. 1. Årg. 1. s. 15

⁹² Nyman, Elmar. (1951) Hembygdskänsla. *Kustbon*. Nr. 3. Årg. 8. s. 2

runöträffen för att göra ett reportage.⁹³

4.3 Vad kallade estlandssvenskarna sig själva?

För att forska estlandssvenskarnas identitet bör man reda ut hur estlandssvenskarna själva identifierade sig när de kom till Sverige. I *Kustbons* artiklar riktade man sig till dem som en enda stor estlandssvensk enhet och gjorde det redan när tidningen kom ut i Estland.⁹⁴ Trots att *Kustbon* samt SOV behandlade estlandssvenskar som en enhetlig grupp, fortsatte den lokala hembygdsgemenskapen dominera bland estlandssvenskarna.

...Gotland är mycket likt Ormsö. Men det är inte bara landskapet som påminner om Ormsö /.../ Dialekten är dock mera utdragen och hörs för oss ormsöbor som ett annat språk, men det är den ej.⁹⁵

De talar om sig själva som "oss ormsöbor, runöbor, rågöbor" osv och i mycket mindre utsträckning som "oss estlandssvenskar". En man från Runö betonade att de i Runö var särskilt olika jämfört med resten av den estlandssvenska befolkningen. "Den estlandssvenska bygden var ju rätt homogen däruppe i nordvästra Estland, bortsett i från vi som var lika långt ifrån de som ifrån Gotland."⁹⁶

När en av informanterna tillfrågades om estlandssvenskheten och om man borde bevara den, började hon på en gång att prata om Ormsö och vilken unik ö det är.⁹⁷ Många källor, däribland också intervjuerna, har visat att estlandssvenskarna hade väldigt stark relation till sina hembygder och folket från samma plats. Det betyder

⁹³ Att flytta hem hemifrån. (1949) *Kustbon*. Nr. 1. Årg. 6. s. 7

⁹⁴ Se t. ex. Birkas! (1922). *Kustbon*. Nr. 29. Årg. 5. s. 113

⁹⁵ Hammerman, Alfred. (1944) Gotland och Ormsö. *Kustbon*. Nr. 2. Årg. 1. s. 6

⁹⁶ Melin, Henrik från Runö. 1995-11-20. (Camilla Sundberg)

⁹⁷ Storholm, Aline från Ormsö. 1995-11-21. (Agneta Ring)

emellertid inte att de kände lika stark samhörighet med den estlandssvenska befolkningen i stort. De menade själva på att de hade olika dialekter, de hade kontakt med dem i sin egen by eftersom estlandssvenskar i allmänhet var spridda över ett stort geografiskt område. När de väl kom till Sverige fortsatte de att benämna sig själva efter hembygden. Att säga "vi ormsöbor" är dock inte så olikt att säga "vi norrlänningar" t. ex. Det påverkar alltså inte relation till den estlandssvenska gemenskapen. Det verkar snarare som att det här reflekterar deras koppling till den svenska folkstammen som består av små enheter snarare än deras anknytning till estlandssvenskarna, som är en separat grupp som kommer från ett annat land. Rent geografiskt var det bara vatten mellan dem och Sverige när de bodde på den estniska västkusten. Det här skulle kunna vara en anledning till varför deras relation till Sverige var så stark och varför de inte nödvändigtvis kände att de var en annan nation från ett annat land.

Enligt en av informanterna började folk först kalla sig estlandssvenskar 10 år efter ankomsten till Sverige och man kunde även notera en ökande trend när Estland blev självständigt. Detta eftersom självständigheten innebar att de fick möjlighet att återvända till Estland för att besöka sina gamla hembygder.

Idag är det ju så att man talar om man är Estlandssvensk, men säg första tio åren, då talade man ju aldrig om att man var det. [...] (När började du säga att du var Estlandssvensk?) - Jag, började aldrig säga det. Jo, nu de sista åren, när Estlandstrafiken kom igång. Då började de fråga, hur fan kan du det där språket? Det var ju inte så vanligt. Först då började man tala om det, och om det var någon som frågade så nekade man ju aldrig, men det var ju ingen som kom på iden att fråga.⁹⁸

Tvärt emot vad den ovannämnda informanten sa, menade en annan informant att hon inte alls ville erkänna att hon var från Estland.

---

⁹⁸ Melin, Henrik från Runö. 1995-11-20. (Camilla Sundberg)

Nej, jag förträngde det. Men det gör jag inte nu..nu kan jag, inte för att jag går och talar om det, nej, men om de frågar mej så säger jag var jag kommer ifrån, det gör jag.⁹⁹

Det kommer senare att diskuteras närmare varför folk till en början gömde deras koppling till Estland. Det är dock förståeligt varför man efter ungeför 10 år började värdesätta sitt estlandssvenska arv. Tillräckligt med tid hade gått och nu stack de inte längre ut så mycket. De hade hunnit göra sig hemmastadda och starta nya liv. Det var nu accepterat att vara stolt över sitt arv och det fanns inte längre anledning att skämmas över det. Men för att smälta in i det svenska samhället var det bäst att anpassa sig och inte fortsätta gå runt som en stolt estlandssvensk (från Sovjetunionen).

Det är lätt att inse varför den estlandssvenska identiteten fick sig ett uppsving när Estland återfick sitt oberoende. Nu kunde estlandssvenskarna se sina barndomshem och platserna där de växte upp igen. Förutom att se platserna var det många som ville åka till Estland för att få tillbaka sitt mark och bygga sommarställen där. Estlands oberoende gjorde att lådan med minnen från svenskbygderna återigen öppnades.

4.4 "Vi var ju svenska medborgare så gott som"

Det tog några år innan estlandssvenskar blev en naturlig del av det svenska samhället. Det nämns i en Kustbons artikel i 1950 att man har anpassat sig så bra att man kanske har nästan glömt sitt ursprung.

Nu är rågöborna och övriga estlandssvenskar till största delen helt införlivade med det rikssvenska samhället – till och med i sådan grad, att man på vissa håll rent av glömt

---

⁹⁹ Storholm, Aline från Ormsö. 1995-11-21. (Agneta Ring)

bort, att man tillhört en minoritet i ett annat land, med alla de svårigheter detta medför.¹⁰⁰

En del av informanterna ansåg sig vara svenskar och menade att de var svenskar redan i Estland. Detta tar oss till nästa punkt. Många estlandssvenskar nämner att de ville bli betraktade och behandlade som rikssvenskar. De betonade att de talade samma språk, har liknande kultur och alltid haft nära förbindelser med Sverige. Dessutom hade deras förfäder en gång i tiden kommit från Sverige. "Jaja, vi var ju svenska medborgare så gott som"¹⁰¹ sa många informanter.

Som Kummel och Smith båda visade i sina definitioner är ett viktigt karaktärsdrag bland etniska grupper att framhäva sitt historiska arv och uprsprung. Många gånger kan man märka av det här i intervjuerna. Informanterna betonade att de talade samma språk som rikssvenskarna och att deras förfäder hade kommit från Sverige.

Men när estlandssvenskarna återinvandrade till sitt andliga moderland betraktades de fortfarande som utlänningar och detta skapade en slags känsla av rotlöshet. Känslan av rotlösheten var nämnd i *Kustbon* flera gånger. De var utlänningar i Estland och de var utlänningar i Sverige också. Det sa en del av informanterna också.

Men för estlandssvenskarna i allmänhet... Vi flyttade hem, vi ville flytta hem! Sedan när vi kom hit så konstanterade vi att vi kom inte hem, vi kom bort här också. Vi var, för att överdriva, "jävla utlänningar". Det hörde man ju då, det var allmänt, utan att det kanske menades något illa med det. Och vi tog inte illa upp. Vi har inte... jag har inget hem.¹⁰²

Det var störande för estlandssvenskarna att, trots att de såg sig själva som svenskar genom att de var en del av den stora pan-svenska familjen, inte blev accepterade som vilka svenskar som helst. De hade lämnat sina hem i Estland i hopp om att äntligen vara bland sitt eget folk och sluta bli på något vis diskriminerade, men i verkligheten

¹⁰⁰ Östberg, Lars. (1950) Rågösvenskarna 10 år i Sverige. *Kustbon*. Nr. 5-6. Årg. 7. s. 5

¹⁰¹ Landman, Johan från Ormsö. 1994-10-06. (Hanna Lönn)

¹⁰² Gineman, Richard från Nuckö. 1995-11-22. (Ebba Gillbrand)

tog det tid innan de smälte in på det sätt som de hade trott att de skulle smälta in redan från början.

I en Kustbons artikel i 1946 skrevs att det fanns kanske en grupp av estlandssvenskar som redan har smälts in. "Det finns en grupp estlandssvensk ungdom, som redan levit sig in i de svenska förhållandena så, att de känna sig som rikssvenskar och i alla avseenden stå i jämbredd med dem."¹⁰³ Detta visar att Kustbon försökte lämna intrycket att estlandssvenskar redan delvis hade anpassat sig i samhället.

Elmar nyman skriver i sin artikel från 1965¹⁰⁴ att estlandssvenskarna var alltför nationalromantiska, och att det tog tid innan de insåg det. Estlandssvenskarna blev utan tvekan förargade när rikssvenskar inte förstod skillnaden mellan estlandssvenskar och ester på samma sätt som de inte förstod skillnaden mellan finlandssvenskar och finnar. Det var särskilt kränkande när polisen ifrågasatte dem när de sa att deras nationalitet var svensk, när de i själva verket formellt var sovjetiska medborgare.

Nyman förklarar att det tog tid för estlandssvenskarna att förstå att rikssvenskarna menade medborgarskapet när de talar om nationalitet. Detta ledde till att estlandssvenskarna ville smälta in i det svenska samhället så snabbt som möjligt.¹⁰⁵

...man försökte väl bli svensk så fort som möjligt och eftersom vi hade språket, bortsett då ifrån dialekten, den försökte man ju arbeta bort så fort som möjligt, det gick väl rätt snabbt. Därefter var det väl ingen som kunde begripa att vi kom ifrån någonannanstans.¹⁰⁶

När man frågade en informant om hon tyckte att det är viktigt för henne att hon är

---

¹⁰³ Söderbäck, Per. (1946) Den estlandssvenska ungdomen och folkhögskolan. *Kustbon*. Nr. 6. Årg. 3. s. 9

¹⁰⁴ Nyman, Elmar. (1965) Övervunna anpassningssvårigheter. *Kustbon*. Nr. 22. Årg. 1. s. 3

¹⁰⁵ Nyman (1965) s. 3

¹⁰⁶ Melin, Henrik från Runö. 1995-11-20. (Camilla Sundberg)

estlandssvensk svarade hon att hon inte alls tänker på det.

Nej jag tänker inte på det. Jag är svensk. Jag har varit svensk medborgare längre än jag har varit estnisk. Så det tänker jag inte på. Jag säger alltid att vi är svenskar.¹⁰⁷

Nyman menar också i sin artikel att estlandssvenskarna inte ville bli betraktade som vanliga utlänningar som kom till Sverige i jakt på jobb och bostad.¹⁰⁸ Det här var en bidragande orsak till varför de blev förargade över att de inte tilläts bo i Stockholm utan istället fick gå på landsbygden där det visserligen fanns ett behov av arbetskraft. Så fort de fick svenska pass flyttade majoriteten av estlandssvenskarna tillbaka till Stockholmsområdet. En viktig anledning var att de ville hålla kontakten med deras eget folk från deras byar i Estland.

Bland dem fanns dock en känsla av säkerhet som andra baltiska flyktingar inte kunde åtnjuta, nämligen att de inte riskerade att bli utlämnade till Sovjetunionen. Åtminstone i den utsträckningen förstod de flesta estlandssvenska att de hade en privilegierad position sett till andra flyktingar.

Nja, det upplevde inte jag och inte min familj heller, att man skulle bli utlämnad eller så. Den oron hade vi nog inte i och med att vi var estlandssvenskar och vi kom nog underfun med att vi togs emot som svenskar och inte skulle bli utlämnade. Däremot var det annorlunda för dem so var ester, dom hade ju inte samma säkerhet.¹⁰⁹

4.5 Önskan att smälta in så fort som möjligt

Möjligtvis kände estlandssvenskarna att rikssvenskarna tyckte att de inkräktade på

---

¹⁰⁷ Tammgren, Maria från Ormsö. 1995-10-05 (Agneta Ring)

¹⁰⁸ Nyman (1965) s. 3

¹⁰⁹ Lindgren, Arnold från Stora Rågö. (Marie Hansson)

något sätt. Det var viktigt för dem att rikssvenskarna skulle ha en positiv inställning gentemot dem. Det kunde man se redan i Kustbons artiklar. Enligt Nyman var svenskarnas attityd gentemot utlänningar inte odelat positiv i början av 1940-talet. Även om den inte var direkt fientlig hade det vidtagits åtgärder för att undvika en invandringsvåg.

Sen har vi kommit in så mycket i de svenska traditionerna. Sen har det varit viktigt att vara så lik svenskarna som möjligt. Man ville inte att det skulle märkas att man var utifrån, att svenskarna kanske tyckte vi inkräktade. (Kändes det så?) Ja i början.¹¹⁰

Antagligen var det här kopplat till arbetsmarknaden och bostadssituationen. Det var svårt för estlandssvenskarna att förstå att behovet av arbetskraft inte var som störst i städerna. Av den anledningen organiserades det så att de fick jobb och bostad på landsbygden. Det antogs också att estlandssvenskarna som ju kom från landsbygden i Estland hellre skulle vilja bo i liknande miljö. Dessutom fanns uppfattningen att den här "genuina jordbruks- och fiskarbefolkningen" aldrig skulle kunna slå sig ner i stadsmiljön och anpassa sig till industriarbetarens förhållanden. Det här visade sig dock vara en missbedömning. För att bli fiskare eller starta ett jordbruk krävs kapital, någonting estlandssvenskarna inte hade. Det visade sig snarare finnas bättre förutsättningar för att klara sig ekonomiskt i städerna. Hänvisningen till landsbygden upplevdes som ett tvång och en begränsning.¹¹¹ I städerna var det även lättare att hålla kontakt med vänner och familj samt att de inte skulle sticka ut som utlänningar lika mycket. För att bli jämlikt behandlade försökte estlandssvenskarna att smälta in och inte dra uppmärksamhet till deras ursprung.

Ett sätt att anpassa i samhället var att träna bort sin dialekt eller att bara tala den bland i sin egen gemenskap. En kvinna sa att hon hade fått utstå glåpord när hon talade rågösvenska i offentligt. Med tanke på det förstår man varför de som kunde

---

¹¹⁰ Öström, Sigrid från Rågö. 1995-10.09 (Ann-Charlotte Linden)

¹¹¹ Nyman (1965) s. 3-4

tala rikssvenska föredrog att prata rikssvenska med rikssvenskar. Genom att inte tala sin dialekt kunde man åtminstone för rikssvenskarna radera kontrasten mellan *vi* och *dem*.

Några av informanterna nämnde att de även undvek att tala om för folk varifrån de kom och låta personen som frågade gissa utan att låta dem veta det rätta svaret. Detta kan delvis bero på att de inte ville bli påmindas om sitt förflutna men också att de försökte undvika att bli diskriminerade.

Det, jag vet många, när det ha varit brist på arbetsplatser å såna där saker, så vet jag att några har sagt det att dom, lite grann trakasserade för att dom tala lite annorlunda eller någonting sådant [...] men i alla fall så... det har aldrig haft problem med, aldrig. Aldrig i livet att någon har sagt nånting... att utböling eller nånting sådant, näe!¹¹²

När en informant blev tillfrågad om den estlandssvenska identiteten var viktig för henne svarade hon att den var det men att hon förträngde den när hon var yngre.

Om nån fråga så här "Vad bryter du på för dialekt?", "jag säg det du" sa jag eller "gissa det du" sa jag så jag ville inte säga det. "Är du från Norrland?", njä, det är jag inte. "Då är du från Finland". Näej, det är jag inte. Men jag sa inte..när dom hade gissat några gånger så dog det ut. Det är högst ett fåtal inom SL som fick reda på var jag kom ifrån. Jag ville inte säga det.¹¹³

Artiklarna i Kustbon påminde läsarna gång på gång att även om det förväntades, och till och med var önskvärt, att estlandssvenskarna skulle bli en del av det svenska samhället, så betydde inte det att man skulle glömma bort sina rötter eller än värre att skämmas över dem. Redan 1947 diskuterades det att estlandssvenskarna undvek att tala sin dialekt. Det påstods att de mer utbildade tenderade att tala sin dialekt i större utsträckning än den gemene estlandssvensken.

---

¹¹² Zeisig, Rudolf från Nuckö. 1995-10-06. (Liselott Blombäck)

¹¹³ Storholm, Aline från Ormsö. 1995-11-21. (Agneta Ring)

Ej sällan kan man hos gemene man spåra något som liknar skamkänsla, när han skall taga hemmaspråket i sin mun. Ga nokasvenska, säger man, varför skall vi tala den? S.O.V:s styrelse däremot kan hålla ett sammanträde på nuckö- och ormsömål och finner ingenting nedsättande i detta. Tvärtom, det är att ge det gamla språket den hyllning det tillkommer som bärare av vår svenskhet genom århundraden.¹¹⁴

SOV och Kustbon uppmuntrade sina läsare att använda dialekten. I en upplaga av Kustbon i 1946 var runöbor bett om att skriva ner minnen om arbetssätt i Runö på runska.

Skriv gärna helt eller delvis på runska, så att de genuina arbetsuttrycken kommer med, men ge alltid översättning efteråt till varje stycke.¹¹⁵

Det är tydligt att estlandssvenskarna inte ville skylta med sin härkomst i början. Utlänningar sågs i Sverige som inkräktare och deras bostads- och arbetsalternativ var begränsade. Med deras främlingspass hade de inte heller samma rättigheter som andra svenskar.

Om man bortser från administrativa problem och svårigheter på arbetsplatser, menar vissa estlandssvenskar ändå att man hade ett slags mindervärdeskomplex eftersom de kom från ett mindre utvecklat land. Möjligtvis var den här känslan starkare bland barn och unga eftersom folk i den åldern tenderar att vara mer känsliga för vad andra tycker och tänker om dem. Många informanter nämnde att det måste ha varit svårt för barnen att anpassa sig till det nya landet. Nästa informant föddes 1930, vilket gör att han måste varit 14-15 år när han kom till Sverige. Olikt många andra informanter som inte hade så mycket att säga om anpassningen till samhället (se följande del) verkar han tydligt minnas vilka tankar han hade kring det under den tidigaste perioden i Sverige.

---

¹¹⁴ Lagman, Edvin. (1947) Modersmålet. *Kustbon*. Nr. 1. Årg. 4. s. 1

¹¹⁵ Tiberg, Nils. (1946) En frågelista för Runöborna. *Kustbon*. Nr. 2. Årg. 3. s. 9

I stort sett var allting väldigt bra men samtidigt vet jag att jag hade mindervärdighetskomplex. Ute på den här herrgården på landet...man var annorlunda klädd, man pratade annorlunda...Utlänning eller flykting, det var sånt som alla sa på den tiden, det var man ju, det var ingen som reagerade på det, att det skulle vara diskriminerande. Jag vet att ungarna brukade stå med näsan mot rutan, som att vi var djur och inte människor. Senare, när jag jobbade på den här knappfabriken, då var det en flicka som började flörta lite med mig. Då undrade jag ad en svensk flicka kunde vilja ha med mig att göra. Jag kom inte över det här förrän jag gjorde lumpen.¹¹⁶

En av informanterna tyckte inte om att deras återinvandring till Sverige kallades för flykt. Han betonade att de flesta från Runö kom till Sverige med tillstånd. Kanske var det också anledningen till varför han inte tyckte om att de betraktades som att de stack ut.

Det är ju lite olika om man pratar om estlandssvenskar i allmänhet eller om Runöbor. Det är väldigt stor skillnad för att Runöborna kom till nittionio procent med tillstånd, de kom på en gång. [...] ..och den här fråga 11 "Berätta om din egen familjs flykt"...Det var ingen flykt! [...] Alla som kom med tillstånd de hade ju ingenting med flykt att göra. Utan det var ju bara det att det fanns ju så mycket folk ombord på den här båten, så att man fick ju inte ta med sig någonting.¹¹⁷

När estlandssvenskarna gavs rätten att flytta till Sverige kände de att de borde vara överlägsna jämfört andra flyktingar som kom till sverige utan tillstånd. Till viss del var dem det eftersom många av de fick rätt att bli transporterade på ett konventionellt sätt med ordentliga fartyg¹¹⁸ och senare fick de även svenska medborgarskap fortare än andra flyktingar.

En annan informant som bodde i Sverige redan innan kriget förklarar hur hon

---

¹¹⁶ Gineman, Richard från Nuckö. 1995-11-22. (Ebba Gillbrand)

¹¹⁷ Melin, Henrik från Runö. 1995-11-20. (Camilla Sundberg)

¹¹⁸ Det fanns också många estlandssvenskar började fly med småbåtar redan innan de hade fått tillstånd att emigrera. - min anmärkning. E-M.

fortfarande ser Estland som hennes hemland. Hon lämnade landet 1935 när situationen inte hade hunnit bli hektisk och kom inte tillbaka förrän 1989. Hon lämnade inte Estland som flykting vilket gjorde att hennes band till landet bröts på ett annorlunda sätt. Hon nämner också hur de i århundraden kämpade för sitt svenska arv medan man i Sverige sågs som ester.

Jag skulle inte vilja flytta dit, men ändå så är det mitt hemland. Det är där som jag upplevde allting. Jag har levt också här, men ändå blir det liksom Estland jag håller på. Det kanske är så, att man inte fått in svenskheten i sig. I Estland fick vi kämpa för svenskheten i århundraden, men alla kallar oss för estländare ändå. Man säger: "Där bor en estländare." Man säger inte: "Där bor en estlandssvensk." Vi är födda estlandssvenkar i Estland, men de säger ändå estländre, de vet inte skillnaden.¹¹⁹

En annan informant var irriterad på grund att man, även om det alltid sas att estlandssvenskarna uppmanades att bevara sina unika traditioner och kultur, i realiteten undertryckte sin kultur genom att försöka gömma sitt ursprung för att bli accepterade som jämlikar. Visserligen fanns Kustbon, SOV och hembygdsföreningar som alla arbetade för att bevara estlandssvensk kultur, men det generella tysta kravet samhället ställde var att anpassa sig och smälta in.

Likadant var det med estlandssvenskarna, dom skulle INFÖRLIVAS i svenska samhället och totalt utplåna sin bakgrund, sin kultur som någonting kuriöst och avlägset. [...] Men nu är det precis tvärtom! Om du lyssnar på Skansen till högtidsdagen så betonades det att det just att det är TUR att estlandssvenskarna har behållit sin speciella särart och låtom oss vara estlandssvenskar precis som vi är! Man skall inte släta ut sig!¹²⁰

---

¹¹⁹ Persson, Aline. (2002) Mitt liv. - I: *Minnen i ljus soch mörker 2. Estlandssvenskar från Rickul/Nuckö berättar*. Rickul/Nuckö Hembygdsförening och författarna. s. 109-114

¹²⁰ Seffers, Harry från Nuckö. 1995-11-23. (Lena Herulf)

4.6 Anpassningen

När informanterna uppmanades att berätta om sina anpassningsproblem kunde för det mesta av dem inte peka ut något särskilt. Nyman pekar i sin artikel dock ut att det är orealistiskt att tro att det inte fanns några initiala svårigheter eller anpassningsproblem alls.¹²¹

I en av de första upplagorna av *Kustbon* i Sverige nämndes det i förbigående att estlandssvenskar inte ännu hade helt anpassat sig.

Vi har ännu ej vant oss vid livet här, men det går att leva på Gotland. Kom hit så många som kan, [...] Ty ju fler det kommer hit och ju tätare vi kommer samman, desto större blir hemtrevnaden.¹²²

Den här inledningsperioden som präglades av bosättningen i och anpassningen till Sverige hade för det mesta glömts bort när intervjuerna genomfördes, eller så sågs de inte som längre relevanta. Upprepade gånger nämndes det i senare artiklar hur bra estlandssvenskarna hade smält in i det svenska samhället och hur glada de var över att vara i sitt nya hemland. Det här kan också vara en av förklaringarna till varför frågan om det hade funnits problem i början bara togs upp som hastigast eller inte inte alls. Den allmänna uppfattningen var att anpassningsperioden var kort, gick snabbt och relativt smärtfritt.

"Nja, jag har inte haft några acklimatiseringsproblem alls. Jag har känt mig hemma här från första stund."¹²³ menar många av informanterna. Det som nämndes gällde mestadels vardagliga saker såsom problem med att hitta bostad, jobb och pengar. Många problem härstammade dock från att de i början inte hade svenska medborgarskap och att deras bostads- och arbetsalternativ var begränsade. De här

---

¹²¹ Nyman (1965) s. 3

¹²² Hammerman, Alfred. (1944) Gotland och Ormsö. *Kustbon*. Nr. 2. Årg. 1. s. 6

¹²³ Stenholm, Anders från Ormsö. 1995-10-10. (Ebba Gillbrand)

problemen har behandlats tidigare i avsnittet där anledningarna till viljan att smälta in i den svenska befolkningen analyserades. Men det fanns fler anledningar som nämndes flyktigt men som ger oss en ledtråd om att några minnen kan ha suddats ut av tiden som gått och de många andra faktorerna som har ändrat vikten av vissa svårigheter och händelser.

En kvinna som redan på 30-talet hade kommit till Sverige för att arbeta erkände att estlandssvenskar ofta sågs som underlägsna och att hon hade svårt att få ordentligt betalt, ibland till och med att få lön överhuvudtaget. Estlandssvenskarna kom från ett mindre utvecklat område och behövde lära sig mycket som var vanligt i det mer moderna samhället i Sverige. Hon menade också att situationen trots allt förbättrades när estlandssvenskarna kom till Sverige. "När vi kom hit tyckte jag dock att vi betraktades som "negrer". Det var stor klass-skillnad."¹²⁴ berättade hon.

En artikel från 1946 betonar hur viktigt det är för estlandssvenskar att hänga med de normer i det moderna samhället.

Omedvetna om de hastiga och revolutionerande framsteg, som gjordes på hygienens och bostadskulturens områden, dröjde den estlandssvenska landsbefolkningen kvar i sin enkla, primitiva livsföring. Detta förhållande sätter också ofta sin prägel på estlandssvenskarna, när de nu söka att finna rotfäste i den svenska fädernejorden. Nog är det allas vår önskan, att dessa bopålar skola bli fasta och orubbliga, att estlandssvenskarna helt och fullt skola smälta in i den svenska miljön. Sverige hälsar estlandssvenskarna välkomna, men i gengäld väntar Sverige att i estlandssvenskarnas skara få ett värdefullt tillskott av goda medborgare och landsmän.¹²⁵

Förutom att uppfylla de svenska kraven för renlighet, hade estlandssvenskar det svårt att förstå vissa andra fenomen också. Nyman menar att det tog tid innan estlandssvenskarna förstod hur fackföreningsrörelsen fungerade och varför den var nödvändig. I Estland hade den varit en representant för ockupationsmakten, minnet

---

¹²⁴ Persson (2002) s. 109-11

¹²⁵ Renlighet befrämjar trevnaden. (1946) *Kustbon*. Nr. 3. Årg. 3. s. 8

från det gjorde att man inte ville ha någonting att göra med den. Innan de lärde sig det hann man dock dra på sig en negativ bild i media där det talades om "otacksamma utlänningar som ville åka snålskjuts på den svenska arbetarens bekostnad."¹²⁶

Jaa, vad skall jag säga. Den första tiden var det fackföreningarna, våra arbetsgivare motarbetade oss på all sätt och vis. De ville inte att vi skulle gå med, de ville ge låga löner. Vi hade ju inga krav, de fick betala precis vad de ville. Vi förlorade mycket pengar i timmen, våra arbetskamrater som var anslutna fick bättre betalt, det visste vi. Arbetsgivaren förbjöd oss att gå med i facket.¹²⁷

Ibland var det dialekten som orsakade problem eftersom inte alla estlandssvenskar hade haft möjlighet att lära sig rikssvenska i skolan. Några av informanterna berättade att äldre människor hade problem att lära sig rikssvenska och att det ibland även blev pinsamt eftersom estlandssvenskarna brukade tala högt och dessutom i stark dialekt som drog till sig uppmärksamhet.

Jag ville bli svensk! Jag vet att när jag hade gift mig och mamma och pappa var på besök...min pappa pratade väldigt högt, och när han talade den här dialekten...jag skämdes nästan, jag ville bli svensk så fort som möjligt.¹²⁸

Man pratade ju sin dialekt, som för okunniga svenskar då kunde uppfattas som någon utländsk rotväliska, trots att det är gammal svenska. Och man blev då betraktad som en utlänning, och det kändes då ganska svårt, men ja för mig blev det inga problem.¹²⁹

Elmar Nyman påpekar i sin artikel att rikssvenskar ibland inte ens kunde förstå vad estlandssvenskarna sa.

---

¹²⁶ Nyman (1965) s. 5

¹²⁷ Öhman, Junne från Runö. 1995. (Elin Dahlberg)

¹²⁸ Gineman, Richard från Nuckö. 1995-11-22. (Ebba Gillbrand)

¹²⁹ Lorenz, Tomas från Runö. 1995. (Elin Dahlberg)

Språket visade sig inte vara den förmedlande länk som man föreställt sig. Nog var det väl så att rikssvensken i gemen hade svårt att förstå att våra ålderdomliga dialekter skulle vare riktig svenska, och vår bästa högsvenska kunde ibland ge anledning till reflektionen: konstigt att estländskan ändå kan vara så lik svenskan! Eller: det är duktigt att ni efter så kort tid i Sverige har lärt er tala svenska så pass bra.¹³⁰

Detta problem hade dock nästan försvunnit från informanternas minnen. Majoriteten hävdade att språket inte alls var ett problem, tvärtom – det var en fördel i deras anpassningsprocess.

Nej, vi hade inga problem. Det var ju vårt språk. Det var ju inte snack om något annat. Vi hade gått i svenska skolor hemma.¹³¹

Det kan finnas många anledningar till varför få kunde peka ut något särskilt problematiskt gällande anpassningen. Kanske fanns det verkligen inte så många större problem och allteftersom tiden går, verkar de gamla problemen irrelevanta när man tänker på dem i senare skeden. Informanterna var tvungna att komma ihåg händelser och känslor som hade ägt rum 50 år tidigare. Det är oundvikligt att minnen suddas ut och ersätts med andra efter en sådan lång tid.

Det är svårt att komma ihåg. Det var väl blygheten. Man var lite blyg, men jag hade inga större problem.¹³²

Problemen de mötes av till en början, medborgarskap och arbete, måste verkat irrelevanta fem årtionden senare. Då var problemen mest byråkratiska och löstes relativt snabbt.

---

¹³⁰ Nyman (1965) s. 3

¹³¹ Landman, Johan från Ormsö. 1994-10-06. (Hanna Lönn)

¹³² Stahl, Herbert från Stora Rågö. 1995-11-24. (Marie Hansson)

En annan orsak kan vara att de inte ville klaga och på något sätt verka otacksamma. De var ju trots allt glada att de välkomnades till Sverige.

Ja mycket bra, inget att klaga på...det är bara positivt som jag ser det.¹³³

För mig har det inte varit några som helst anpassnings...men jag vet att mamman hade väl lite och äldsta brodern också kanske. Men jag har ju enbart sett mig lycklig å kommit från Estland. Inga bindningar till Estland.¹³⁴

En tredje faktor kan ha något att göra med det Harald Welzer skrev om traumatiska händelser och hur analys av dessa minnen kan väcka många frågor. En del människor vill kanske helst inte minnas. Det kan ha något att göra med att estlandssvenskarna ofta försökte dölja sitt ursprung, vilket också nämdes av några av informanterna. En av informanterna sa att hon inte ens ville tänka på hur ryssarna kom och tog allting utan att någon kom till undsättning.

Men det kan också vara att dessa avlägsna minnen hade ersätts av andra, kanske mer aktuella bekymmer och svårigheter.

Nyman listar några faktorer som skapade problem i början men som bara delvis nämns av informanterna: "känslan av social 'degradering', vissa språksvårigheter, flyktingsstatus (främlingspasset) och den främmande miljön var alla omständigheter som till en början verkade nedslående och i viss mån hemmade en naturlig anpassning i det nya samhället. Därtill kom naturligvis splittringen av den tidigare bygemenskapen och splittringen av familjerna."¹³⁵ Något annat som också nämndes flyktigt av informanterna men som Nyman ringar in är att när estlandssvenskarna väl kom till Sverige hade de inte möjligheten att ta hand om sina äldre, utan de blev satta

---

¹³³ Tammgren, Maria från Ormsö. 1995-10-05 (Agneta Ring)

¹³⁴ Zeisig, Rudolf från Nuckö. 1995-10-06. (Liselott Blombäck)

¹³⁵ Nyman (1965) s. 4

i ålderdomshem.¹³⁶

Intressant nog nämnar inga av informanterna att på ordet "balt" på den tiden hade negativ klang och var synonymt med nazist. Det här var under tiden då många estlandssvenskarna lämnade Sverige för att flytta till andra sidan Atlanten. De flesta stannade i Sverige och talet om de "baltiska nazisterna" försvann allteftersom.¹³⁷ Det här var antagligen en bra anledning till varför man undvek att prata om sin bakgrund och inte öppet ville kalla sig estlandssvensk.

4.7 Att åka tillbaka till Estland eller stanna kvar i Sverige

Artiklarna i *Kustbon* är fulla av nostalgiska och positiva minnen från hembygderna i Estland, men det uttrycktes inte att de förväntade sig att återvända till Estland. Den generella attityden verkade vara den att Estland var dem väldigt kärt, men att man nu hade gått vidare och att estlandssvenskarnas nya hem är Sverige.

Jag behöver inte tala länge med en runöbo på Singö för att förstå, att han alltjämt har sitt hjärta på Runö. Hur kan det nu vara på Runö? frågar han sig. Månne det skall bli möjligt att återvända dit? undrar väl en och annan av dem som ha svårast att anpassa sig.¹³⁸

Någon kanske undrar, om jag inte tänker tillbaka på Runö och längtar hem. Men det gör jag nog inte; jag har bosatt mig på Gotland, och "här vill jag leva och här vill jag dö". Men det händer att tankarna någon gång gå tillbaka till den lilla sagoön, där man har nött sina barnaskor. Vi har lämnat den för att komma hem, och vi har det bra här.¹³⁹

I många hänseenden var det runöborna som hade det svårast att slita sig från sitt

---

¹³⁶ Nyman (1965) s. 4

¹³⁷ Nyman (1965) s. 5

¹³⁸ Raab, Per. (1946) Runöborna på Singö. *Kustbon*. Nr. 2. Årg. 3. s. 6

¹³⁹ Melders. I. (1946) Runöbrev från Gotland. *Kustbon*. Nr. 4. Årg. 3. s.

gamla hem. Det här berodde på den starka gemenskap som fanns på ön tack vare dess isolerade läge. Runö ligger långt ifrån fastlandet och andra öar, vilket kanske gjorde ockupationsmakterna mindre påtagliga.

Artiklarna som grundades på minnen och återblickar fortsatte under 10 års upplagor av *Kustbon*. I de tidiga upplagorna var hemlängtan ganska tydlig.

Denna jul skall för oss estlandssvenskar bli en glädjens högtid, även om den i många hem vemodigt påminner om de familjemedlemmar, som under krigsåren blivit skilda ifrån sina egna. [...] Vem längtar ej då tillbaka till de traditionella julhögtidligheterna och till den lilla gråa kyrkan i hemorten.¹⁴⁰

När informanterna tillfrågades om de planerade att stanna i Sverige för gott från början eller ville de återvända till Estland svarade de flesta av informanterna att de var inställda på att stanna i Sverige. Att flytta tillbaka till Estland sågs inte som ett alternativ. Majoriteten sa att de definitivt inte planerade att återvända och att de inte visste någon annan som hade velat göra det heller.

Några informanter erkände att de kanske i början hade tänkt åka tillbaka, innan man såg att situationen i Estland inte alls blev bättre. I vissa fall trodde informanterna att det kunde ha varit svårare för de äldre generationerna att anpassa sig, eftersom de var mer tveksamma till att börja om i ett nytt land och lämna allt de hade bakom sig.

(Pratade dina föräldrar mycket om att dom ville återvända?) - Ja i alla fall min far. Han pratade hela tiden om det och han var hela tiden inställd på att flytta tillbaka, om den möjligheten hade öppnats.¹⁴¹

Det var nog meningen från början att återvända. Men det drog ut på tiden och nu är det så. Vi stannade. [...] Men jag skulle nästan tro att de gamla och äldre trodde så att det

¹⁴⁰ Rosen, Rita. (1944) Estlandssvensk jul. *Kustbon*. Nr. 4. Årg. 1. s. 3

¹⁴¹ Lindgren, Arnold från Stora Rågö. (Marie Hansson)

bara var en resa.¹⁴²

Det fanns alltså estlandssvenskar som i början faktiskt hade hoppats att flytten var tillfällig och att de skulle kunna återvända hem. Om det här var det en man från Runö som sa "det tror jag alla var överens om", vilket ironiskt nog var raka motsatsen till vad majoriteten av informanterna sa.

Ja, hade vi fått återvända meddetsamma, då hade vi återvänt, det tror jag alla var överens om, men eftersom tiden gick förstod man att det var bara och stanna och försöka smälta in i samhället här. Men jag tror nog att de flesta skulle ha återvänt om det hade rört sig om ett år eller så.¹⁴³

Allteftersom tiden gick och situationen i Estland inte blev bättre, började även de som först ville åka tillbaka till Estland acceptera att det inte fanns en möjlighet att återvända till sina gamla liv. Det påpekades också att man inte ville åka tillbaka ensam när alla andra hade lämnat och stannat i Sverige.

Inte vill jag flytta tillbaks inte. Det ville jag inte. För att, vad skulle jag göra där ensam på gården? Det hade blivit jobbigt.¹⁴⁴

De yngre människorna såg sällan några fördelar med att återvända till Estland. Många av dem hade velat lämna redan före kriget och det fanns många som hade flyttat under 1930-talet. De hade bättre möjligheter att få ett jobb och klara sig ekonomiskt i Sverige än i sina hembygder i Estland. "Åh, det har varit fantastiskt, över förväntan. Man har då möjlighet att ha en hygglig inkomst och dessutom ha friheten att hålla på med min sångliga verksamhet."¹⁴⁵ kommenterade en av informanterna.

---

¹⁴² Steffenson, Eva från Runö. 1995-11-23. (Hedvig Bruzaeus)

¹⁴³ Öhman, Junne från Runö. 1995. (Elin Dahlberg)

¹⁴⁴ Branten, Elfrieda från Rickul. 1995. (Caroline Björkenstam)

¹⁴⁵ Lorenz, Tomas från Runö. 1995. (Elin Dahlberg)

Dessutom kändes det i Sverige som att de äntligen var bland sitt eget folk och inte ständigt behövde kämpa för sina rättigheter och leva i konstant rädsla att bli ockuperade av olika främmande makter. Paradoxalt nog var det inte i Estland där estlandssvensk kultur och dialekter började dö ut utan i Sverige bland sina egna landsmän. Men det kanske också hade hänt i Estland om de skulle stannat kvar. Även en av de mest aktiva estlandssvenskarna Viktor Aman hade vissa tvivel.

För min del var det så att jag hade redan sedan 1939 funderat länge på att om estlandssvenskar kan i längden existera som svenskar i Estland. För dom var ju så spridda i små grupper över en stor sträcka och det var något för medeltiden. På den tiden kunde man leva på det viset, men nuförtiden går det inte.¹⁴⁶

Medan Estlands ekonomi och utbildningsnivå utvecklade snabbt under den första självständighetsperioden hade estlandssvenskarna svårt att hålla jämna steg utan att förlora sitt tämligen isolerade estlandssvenska samhälle.

4.8 Fas C och platskänslan

Vi kommer fram till svaret på frågan huruvida estlandssvenskarna nådde fas C i Hrochs ABC-formel när vi sammanfattar analysen och undersöker de viktigaste beståndsdelarna.

Om vi återgår till etnicitet och nationsbegreppet som behandlades i teoridelen kan vi se om det går att applicera det på estlandssvenskarna under ankomstperioden under 1940-talet. Enligt Kummels och Smiths definition av etniska grupper är fundamentet för etniska grupper språk, kultur och ibland även ett särskilt område. Dessutom har

---

¹⁴⁶ Aman, Viktor från Nuckö. 1995-10-05. (Lena Herulf)

varifrån gruppen härstammar en viktig roll.

Det står väldigt klart att de estlandssvenska dialekterna spelade en viktig roll, men de var också olika från varandra och började försvinna i Sverige. När det kommer till kultur var många av de kulturella aktiviteterna lika de i Sverige. Artiklarna i Kustbon visar ingen särskild helg eller tradition som skulle vara särskilt typisk estlandssvensk. Det enda firandet som skulle kunna ses som det skulle i sådant fall kanske vara hembygdsdagarna, mötena och gudtjänster för olika estlandssvenska grupper. Den tredje punkten var huruvida det fanns ett estlandssvenskt territorium eller inte. Svaret är definitivt ja, kustområdena och öarna i nordvästra Estland (och Runö) formade en väldigt tydlig estlandssvensk region. I den sista punkten om härstammande var det tydligt både i intervjuerna och tidningsartiklarna att estlandssvenskarna hade en stark bild om att man hade svensk ursprung och det var det som låg till grund för deras identifierande.

Enligt Eriksen skapas etnicitet i förhållande till andra grupper. I Estland kunde estlandssvenskar jämföra sig med andra estlandssvenskar från andra öar och trakter, med ester, balttyskar osv. Men i Sverige började skillnaden mellan vi och dem konstrueras mellan vi – "blivande rikssvenskar" och andra nationaliteter. Istället för att konstruera estlandssvensk etnicitet började de dekonstruera sin identitet som estlandssvenskar.

Anderson menar att nation är en föreställd politisk gemenskap där människor har en känsla av gemenskap trots att de aldrig kommer att träffa alla nationens medlemmar. Detta kunde ha varit fallet en kort period under det tidiga skedet i Sverige när alla estlandssvenskar var mer eller mindre i samma situation och hade liknande problem att lösa.

Enligt Smith och Kuldkepp bör en nation ha ett gemensamt historiskt område, dessutom myter, historia, en offentlig kultur, gemensam ekonomi, rättigheter och politiska mål. Detta kunde ha varit något estlandssvenskarna strävade efter i Estland

men när de hade flyttat till Sverige pratade ingen om gemensam ekonomi eller politiska mål såsom autonomi eller självständighet.

Därför är det uppenbart att estlandssvenskarna verkligen gick igenom olika faserna för nationsformande men när de lämnade Estland blev framsteg förändrade till ett slags tillbakagång. Istället för att sträva framåt stoppades det estlandssvensk nationformandet på grund av omständigheterna och att man var ett relativt litet antal personer. Trots att Kustbon och SOV arbetade hårt för att bevara historien och minnet av denna lilla folkstam.

Om vi börjar analysera tidningen Kustbon måste man komma ihåg att det till en början var ett organ för information och kultur med syftet att hålla estlandssvenskarna informerade och uppdaterade, för att hjälpa till med anpassningen till det svenska samhället, bevara det kulturella arvet och inte minst ge en känsla av gemenskap. Den understödde den estlandssvenska gemenskapskänslan men tog det inte till nivåerna av nationalistisk entusiasm. Bland annat representerade tidningen inställningen som svenska staten hade till estlandssvenskarna och deras assimilering. Känslan var i stora drag att estlandssvenskarna skulle smälta in i det svenska samhället, men inte glömma bort sin historia och kultur. De skulle inte heller skämmas eller dölja sitt ursprung medan de skulle bli en naturlig del av den allsvenska familjen. Det här överresstämmer dock inte med ett generellt estlandssvenskt nationsformande, snarare motsatsen. Det är en tyst och frivillig integration, även om man var mån om att bevara den särskilda estlandssvenska historien. Minnen och artiklar om olika aspekter av estlandssvensk historia hade en viktig roll i tidningsmaterialet, men samtidigt fanns en tydlig underton av att den estlandssvenska folkstammen hade återvänt till sitt hemland och äntligen var hemma. Trots att Kustbon var en aktiv bärare av den estlandssvenska känslan, propagerade den inte för estlandssvenskt nationsformande i den utsträckning Hroch menade med sin teori.

Om vi bortser från vad som sas och istället fokuserar på det som faktiskt gjordes för att bevara den estlandssvenska identiteten vid liv kan man se att det under de första tio åren fanns regelbundna möten och arrangemang för den hela den estlandssvenska gruppen, men också för andra mindre undergrupper baserade på var i Estland de kommit från. Den stora estlandssvenska tillställningen hembygdsdagarna ägde rum varje sommar, men besöktes av högst 1500 personer (vilket var en hög siffra som bara uppnåddes när det var något av ett jubileumsår). Hade det funnits en mer aktiv estlandssvensk rörelse skulle deltagandet ha kunnat vara högre. Istället började man redan vid 1951 att diskutera om de här aktiviteterna ens fyllde något syfte eftersom deras gamla hembygder hade ersatts av en ny. Det här kan knappast anses vara ett tecken på ökad estlandssvensk nationell känsla. Förutom de här dagarna fanns det mindre hembygdsföreningar och möten bland separata estlandssvenska grupper (till exempel Rickul/Nuckö Hembygdsförening, Runöträffar osv). Dock vilade de här föreningarna och mötena på en stark lokal gemenskap och identitet snarare än en övergripande estlandssvensk sådan.

När vi läser om hur estlandssvenskarna själv skrev om sig själva i tidningen är det dominerande sättet att bänämna sig själv och sitt ursprung väldigt tydligt att man hellre valde sin lokala härkomst snarare än att identifiera sig som estlandssvensk generellt. Det här var också den huvudsakliga attityden i intervjuerna med estlandssvenskarna. I vissa fall var det till och med så att den estlandssvenska bakgrundens döljdes för rikssvenskarna.

Flertalet informanter menade att de inte bara såg sig själva som svenskar, utan att de till och med redan gjorde det när de var i Estland. På det sättet fanns det ingen motsättning mellan att vara exempelvis ormsöbo och svensk på samma gång, utan de kompletterar varandra och bevisar att estlandssvenskarna såg sig själva som en del av det stora allsvenska trädet.

Även om estlandssvenskarna såg sig själva som svenskar, betraktade rikssvenskar inte dessa nykomlingar på samma sätt. Det här skapade förvirring hos estlandssvenskarna och gav dem en känsla av rotlöshet. Mindervärdeskomplexet blev djupare, och så också önskan om att bli sedda som svenskar och inte som utlänningar eller någon exotisk uråldrig svensk folkgrupp som borde bo i landsbygdskolonier långt ifrån storstäderna.

Eftersom Sverige inte hade hunnit bli det invandringsvänliga land det senare kom att bli var svenskarna i allmänhet aningen skeptiska mot invandrare. Det här gjorde att estlandssvenskarna försökte hålla låg profil och inte sticka ut som annorlunda. Ett av sätten att uppnå detta var att göra sig av med de estlandssvenska dialekterna. Det fanns många tecken i intervjuerna om att estlandssvenskarna var ganska skamsna över sitt ursprung och hade en stor vilja att bli svenskar. Här kan vi återigen se att istället för att röra sig mot fas C gjorde man raka motsatsen. Estlandssvenskarna "saboterade" aktivt sitt eget nationsförhållande.

Men om utvandringen till Sverige inte tände gnistan till den estlandssvenska nationella rörelsen och nådde massorna, hur påverkade den då deras allmänna platskänsla och koppling till Estland och Sverige? När informanterna tillfrågades om deras inledande anpassningssvårigheter kan de i de flesta fall inte peka ut någonting specifikt.

Tidningarna hade samma sorts attityd. Under första året nämndes det här och var att det måste ha varit svårt för estlandssvenskarna att släppa sina hem i Estland, men samtidigt den här sortens artiklar var ganska snabbt utbytta mot artiklar som lovordade estlandssvenskarnas snabba och smidiga anpassning. Medan artiklarna från 1944 var mer fulla av medkänsla, förståelse och uppmuntran präglades artiklarna 1945 redan av att de fokuserade på mer praktiska frågor och mindre på nostalgi och övergångssvårigheter. Illustrativa artiklar om estlandssvenskar från olika delar av landet såsom Gotland, Singö och andra lantliga områden skrev om hur bra

allting gick och hur de inte saknade Estland det minsta.

Större delen av litteraturen och källorna visar att Sverige gladligen accepterade estlandssvenskarna och välkomnade dem, men riktigt så enkelt var det inte. Vidare forskning om Sveriges intresse för rashygien under första halvan av 1900-talet skulle kunna göras.¹⁴⁷ Det här påverkade även de inledande förhandlingarna om vilka estlandssvenskar som skulle låtas komma till Sverige. Emelie Holmquist har hittat referenser om det i Kommittén för estlandssvenskars arkiv. När det inledningsvis var tänkt att bara gamla och sjuka skulle få åka till Sverige tyckte kommittén att även folk som kunde användas som arbetskraft också skulle ges tillstånd att åka.¹⁴⁸ Dessa skulle kunna skickas till områden dit det var svårt att få rikssvenskar att jobba. På det här sättet skulle estlandssvenskarna också lära sig modernt jordbruk och fiske så att de skulle få lättare att klara sig i Sverige. Den något nedsättande attityden mot estlandssvenskar doldes noggrant men togs upp i ett antal artiklar och var särskilt tydlig i artikeln där estlandssvenskarna ombads försöka rätta sig efter svenska hygiennormer trots att man kom från ett lite eftersatt samhälle. Estlandssvenskarna behandlades till viss del som en arkaisk och exotisk grupp svenskar som antagligen inte kunde anpassa sig till stadsliv och som borde fortsätta leva enligt sin gamla livsstil.

De flesta informanter menade att de ville ses som rikssvenskar. Problem med att bli negativt särbehandlad nämndes eller antyddes sällan. Vid intervjutillfällena hade lång tid gått sedan 40-talet och estlandssvenskarna hade hunnit bli ett annorlunda folk än vad det var vid ankomsten. Det här kan förklaras med det Siemer skriver om berättande av livshistorier. Folk kan vanligtvis inte prata om exakt hur saker varit, människors minnen är inte neutrala dokument. Det här blev alltså deras framgångshistoria så att säga, de pratade om det som hade betydelse i nuläget.

---

¹⁴⁷ Se t. ex. Björkman, Maria. Widmalm, Sven. (2010) Selling eugenics: the case of Sweden. *Notes and Records of the Royal Society of London*. Vol. 64. Nr. 4. s. 379-400

¹⁴⁸ Holmquist, Emelie. (2013) *Estlandssvenskarna i den storsvenska familjen. Om etnicitetskonstruktion i 1940-talets Sverige*. Stockholm. s. 20

Dessutom var det kanske inte så relevant att prata om att ha blivit en aning särbehandlad när andra invandrargrupper hade mött mycket större svårigheter än dem. De var nu en del av det svenska samhället och hade vid intervjutillfället varit det under en väldigt lång tid. Det är det som är viktigt och definierar dem under tiden då intervjuerna utfördes.

Många informanter sa också att de inte kände någon hemlängtan och det här var också den generella uppfattningen man får av artiklarna. Det Nyman berättade om materialet som publicerades i Kustbon bör hållas i minnet. Man vågade inte prata om saker och känslor precis som det var eftersom man inte öppet ville uttrycka någonting negativt om Sovjetunionen. Det här skulle kunna ha varit anledningen till att artiklarna behandlade lämnandet av Estland på ett nonchalant sätt medan deras nya liv i Sverige speglades väldigt optimistiskt. Människors riktiga känslor var på så sätt till viss del censurerade. Sett till hur lätt minnen påverkas, kan det här vara en av anledningarna till att människor, även i senare intervjuer, inte uttryckte sig alltför negativt om att ha lämnat Estland. Gruppen hade tyst men kraftfullt fört in en mentalitet bestående av att hålla låg profil och vara tacksam över att få ha kommit till Sverige, vilket fortfarande kunde ses i intervjuerna 50 år senare.

I deras minne var anpassningen lätt, hemmen i Estland lämnade man bakom sig och deras framtid var nu i Sverige. Vissa mindes att om de hade haft chansen skulle ha velat återvända till Estland men majoriteten hade accepterat den här stora förändringen av sina liv. Kanske såg många att livet i Sverige hade medfört en betydande förbättring av deras ekonomiska situation och erbjöd mycket större möjligheter att arbeta, studera och att ha fritid, vilket hade varit en omöjlighet i de estlandssvenska bygderna i Estland. För många estlandssvenskarna hade det redan i Estland blivit tydligt att det bästa resultatet andra världskriget skulle vara att få flytta till Sverige. Den estlandssvenska gruppen hade inte särskilt ljus framtid i Estland, att återvända till redan av den svenska nationen sågs som det minst smärtsamma utfallet. Att lämna Estland satte punkt för en era och det var tid för en oundviklig förändring

som visade sig bli att integreras i det svenska samhället och låta den estlandssvenska folksamen långsamt tyna bort.

5 Slutsatser

Enligt källmaterialet kan det påstås att estlandssvenskarna inte nådde fas C i Hrochs formel och att processen av det estlandssvenska nationformandet nådde sin kulmen när de lämnade Estland under första halvan av 1940-talet. Kanske fanns det en kort period då de kände en slags gemenskap, det skulle i sådant fall tänkas vara perioden då många kände rotlöshet i det nya landet och förenades genom detta men det förvandlade till en snabb assimilationsprocess. Deras flykt ledde till en fullständig integration och det som finns kvar idag är en kultur-, historie- och minnesbaserad relik av den estlandssvenska folkstammen som en gång i tiden befolkade några öar och kustområden i nordvästra Estland.

Estlandssvenskarnas platskänsla och anknytning till den gamla hembygden gentemot anknytningen till de nya hembygderna kan beskrivas som ett medvetet uppbrott från det förflutna och accepterande av framtiden som utsågs till dem. Estlandssvenskarna började förstå redan innan utvandringen att estlandssvenskarnas situation inte skulle bli bättre i Estland. Det var svårt för dem att hålla jämna steg med resten av Estland, dess ekonomi och utbildningsnivå och samtidigt bevara sitt små och ekonomiskt bräckliga samhälle. Dessa aspekter av estlandssvenskarnas liv förbättrades i snabb takt i Sverige och den övergripande attityden tycktes vara att "det blev bäst såhär". Hembygderna i Estland var något som hade blivit ett gemensamt minne.

Sammanfattning

Efter att ha haft kontakt med frågan om ester som flytt till Sverige var det intressant att utöka forskningen till den lilla estlandssvenska folkstammen och deras upplevelse av flytten till Sverige. Målet med min uppsats var att se huruvida estlandssvenskarna nådde fas C i Hrochs trestegsformel om små nationers nationsformande. Med andra ord, nådde en estlandssvenska nationella identiteten massorna och identifierade den estlandssvenska gruppen sig själv som en estlandssvensk nation vid något tillfälle. Vidare försökte jag ta reda på hur deras platskänsla påverkades av flytten till Sverige. Jag undrade vilken slags anknytning de hade till sina hem i Estland jämfört med deras nya hem i Sverige.

De primära källorna jag använt mig av i den här avhandlingen är artiklar från den estlandssvenska tidningen Kustbon från de första tio åren i Sverige (1944-1954) och transkriberade intervjuer som gjorts av etnologistudenter vid Stockholms Universitet, utförda 1995. Dessutom har jag använt en intervju som publicerades i Rickul/Nuckö minnessamling 2001. På så sätt är den här uppsatsen baserad på två olika sorters källor som alla på något sätt är minnen från olika tidsperioder och som måste analyseras i ljuset av minnens extremt instabila och lättpåverkade karaktär.

Teoridelen i den här uppsatsen är uppdelad i fyra underkapitel. I det första underkapitlet förklarar jag definitionsskillnaden mellan en etnisk grupp gentemot en nation och hur olika forskare från olika forskningstraditioner har definierat dessa begrepp. Bengt Kummels, Anthony D. Smiths, Tomas Hyllen Eriksens och Mart Kuldkepps definitioner används för att kartlägga vad dessa två begrepp betyder och hur man kan applicera dem på estlandssvenskarna. Det följande underkapitlet ger en överblick av Miroslav Hrochs ABC-formel. I det tredje underkapitlet introduceras muntlig historia och hur man använt minnen i akademiska studier. En av Alistair

Thomsons artiklar ligger till grund för den här översikten. Det fjärde underkapitlet fokuserar på hur minnen förändras över tid och varför. Den delen har jag huvudsakligen baserat på Ene Kõresaars, Kaari Siemers och Harald Welzers arbete.

För att ge läsaren förståelse för ämnet ges en snabb historisk bakgrund om estlandssvenskarna i det tredje stora kapitlet före analysen. Den här delen är mestadels baserad på Carl Göran Andræs arbete men har kompletterats med Elmar Nymans och Alur Reinans' forskning och artiklar.

Uppsatsens mest väsentliga del är analysen. Analysen följer sju stycken teman som var de tydligaste i källmaterialet, och kommer att fungera som riktlinjer. Dessa teman är: 1) tematiska tendenser som var tydliga i Kustbon under 1944 - 1954. 2) De organiserade tillställningarna och föreningarna. 3) Vad estlandssvenskarna kallade sig själva i artiklarna och vad som sades om dem i intervjuerna. 4) Estlandssvenskar som identifierade sig som svenskar. 5) Önskan om att smälta in i det svenska samhället så snabbt och smidigt som möjligt. 6) Deras anpassnings- och acklimatiseringsproblem. 7) Om de ville åka tillbaka till Estland eller stanna i Sverige. Den åttonde delen är en djupare analys av tendenserna som pekades ut i de tidigare sju punkterna.

Resultaten av analysen visar att estlandssvenskarna inte nådde fas C. Det här betyder att istället för nå det sista steget som innebär nationsformande, så stannade processen av och gruppen började snabbt assimileras in i det svenska samhället. Estlandssvenskarna hade uppfattningen att de hade återvänt till sitt hemland, de såg sig själva som en del av den allsvenska familjen. För att smälta in i samhället ansågs det bäst att släppa taget om det förflutna och försöka smälta in bland rikssvenskarna så fort som möjligt.

Även om det till en början inte var lätt att lämna sina hem i Estland, var det på många sätt betraktat som den bästa möjliga lösningen. Det var slutet för en era och generellt

var det accepterades tanken om att det var dags för förändring. Flykten till Sverige ledde till en komplett integration av estlandssvenskarna. Det enda som återfinns idag är en relik av det som en gång var en estlandssvensk gemenskap: SOV med några aktiva medlemmar, Kustbon publiceras fortfarande ungefär fyra gånger per år och kvar finns även arvet och nostalgiska minnen.

Käll- och litteraturförteckning

Primärkällor

Kustons artiklar

Aman, Viktor. 1945. Svenska Odlingens Vänner. *Kustbon*. Nr. 1. Årg. 1

Att flytta hem hemifrån. 1949. *Kustbon*. Nr. 1. Årg. 6.

Birkas! 1922. *Kustbon*. Nr. 29. Årg. 5

Curman, Sigurd. 1944. Hälsning till Estlandssvenskarna. *Kustbon* Nr. 1. Årg. 1.

Frågor och svar. 1945. *Kustbon*. Nr. 6. Årg. 2

Hammerman, Alfred. 1944. Gotland och Ormsö. *Kustbon*. Nr. 2. Årg. 1.

Lagman, Edvin. 1947. Modersmålet. *Kustbon*. Nr. 1. Årg. 4.

Melders, I. 1946. Runöbrev från Gotland. *Kustbon*. Nr. 4. Årg. 3.

Nyman, Elmar. 1951. Hembygdkänsla. *Kustbon*. Nr. 3. Årg. 8.

Raab, Per. 1946. Runöborna på Singö. *Kustbon*. Nr. 2. Årg. 3.

Renlighet befrämjar trevnaden. 1946. *Kustbon*. Nr. 3. Årg. 3.

Rosen, Rita. 1944. Estlandssvensk jul. *Kustbon*. Nr. 4. Årg. 1

Samlingslokalen stängs. 1946. *Kustbon*. Nr. 2. Årg. 3.

Söderbäck, Per. 1946. Den estlandssvenska ungdomen och folkhögskolan. *Kustbon*.
Nr. 6. Årg. 3.

Tiberg, Nils. 1946. En frågelista för Runöborna. *Kustbon*. Nr. 2. Årg. 3.

Östberg, Lars. 1950. Rågösvenskarna 10 år i Sverige. *Kustbon*. Nr. 5-6. Årg. 7.

Transkriberade intervjuer

- Aman, Viktor från Nuckö. 1995-10-05. (Intervjuare: Lena Herulf)
- Branten, Elfrieda från Rickul. 1995. (Intervjuare: Caroline Björkenstam)
- Gineman, Richard från Nuckö. 1995-11-22. (Intervjuare: Ebba Gillbrand)
- Melin, Henrik från Runö. 1995-11-20. (Intervjuare: Camilla Sundberg)
- Landman, Johan från Ormsö. 1994-10-06. (Intervjuare: Hanna Lönn)
- Lindgren, Arnold från Stora Rågö. (Intervjuare: Marie Hansson)
- Lorenz, Tomas från Runö. 1995. (Intervjuare: Elin Dahlberg)
- Nyman, Elmar från Nuckö. 1995-11-27. (Intervjuare: Ann-Charlotte Linden)
- Nyman, Elmar från Nuckö. 1995-11-27. (Intervjuare: Nisse Kristiansson)
- Seffers, Harry från Nuckö. 1995-11-23. (Intervjuare: Lena Herulf)
- Stahl, Herbert från Stora Rågö. 1995-11-24. (Intervjuare: Marie Hansson)
- Steffenson, Eva från Runö. 1995-11-23. (Intervjuare: Hedvig Bruzaeus)
- Stenholm, Anders från Ormsö. 1995-10-10. (Intervjuare: Ebba Gillbrand)
- Storholm, Aline från Ormsö. 1995-11-21. (Intervjuare: Agneta Ring)
- Tammgren, Maria från Ormsö. 1995-10-05 (Intervjuare: Agneta Ring)
- Weinerhall, Irene från Odensholm. 1995-11-21. (Intervjuare: Camilla Ekervhén)
- Zeisig, Rudolf från Nuckö. 1995-10-06. (Intervjuare: Liselott Blombäck)
- Öhman, Junne från Runö. 1995. (Intervjuare: Elin Dahlberg)
- Öström, Sigrid från Rågö. 1995-10.09 (Intervjuare: Ann-Charlotte Linden)
- Persson, Aline. 2002. *Mitt liv. - I: Minnen i ljus och mörker 2. Estlandssvenskar från Rickul/Nuckö berättar*. Rickul/Nuckö Hembygdsförening och författarna.

Sekundär litteratur

- Alenius, Kari. 2006. Unificaton with Sweden, autonomy, federal self-government?. *Scandinavian Journal of History*. 31:3. s. 308-327
- Allardt&Starck. 1981. *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv*. Lund.
- Anderson, Benedict. 2006. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London; New York: Verso.
- Andrae, Carl Göran. 2005. *Rootsi ja suur põgenemine Eestist 1943-1944*. Tallinn: Olion.
- Björkman, Maria. Widmalm, Sven. 2010. Selling eugenics: the case of Sweden. *Notes and Records of the Royal Society of London*. Vol. 64. Nr. 4. s. 379-400
- Brubaker, Rogers. 2009. *Annual Review of Sociology*. Vol. 35. s. 21-42
- Esbenshade, Richard S. 1995. Remembering to Forget: Memory, History, National Identity in Postwar East-Central Europe. *Representations*. Nr. 49. *Special Issue: Identifying Histories: Eastern Europe Before and After 1989*. University of California Press. s. 72-96
- Eglit, Liis. 2012. Sõja- ja kodurinde suhted I maailmasõjas osalenud eesti sõdurite kirjades ja mälestustes. - I: Hiio, T. (red.) *Eesti sõjaajaloo aastaraamat = Estonian yearbook of military history*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus. s. 57-84
- Eriksen, Thomas Hylland. 1993. *Ethnicity&Nationalism*. London: Pluto Press.
- Gellner, Ernest. 1999. *Nations and nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Hammerman, Margareta (red). 2014. *Estlandssvenskarnas flykt över Östersjön: flyktberättelser och namnförteckning över anlända 1940-1945*. Stockholm: Svenska Odlingens Vänners förlag.
- Hobsbawm, Erik. 1991. *Nations and nationalism since 1780: programme, myth, reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holmquist, Emelie. 2013. *Estlandssvenskarna i den storsvenska familjen. Om etnicitetskonstruktion i 1940-talets Sverige*. Stockholm.

- Hroch, Miroslav. 2000. *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups Among the Smaller European Nations*. New York: Colombia University Press.
- Johansson, Hans. 1997. *Den svenske kungens vita skepp. Om estlands-svensk identitet i Estland och Sverige*. Stockholm.
- Kalmet, Meta. 2006. Meta Kalmet. – I: Kirss, Tiina. *Rändlindude pesad*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Kranning, Glenn. 2010. Estlandssvenskarnas situation i Tsar-Ryssland under slutet av 1800-talet. - I: Salin, S. (red.). *Hans Pöhl – Estlandssvenskarnas hövding*. Stockholm-Tallinn: Svenska Odlingens Vänner förlag. s. 13-26
- Kranning, Glenn. 2009. *Island People: Transnational Identification. Minority Politics, and Estonia's Swedish Population*.
- Kummel, Bengt. 1990. *Den allsvenska rörelsen och estlands svenskar 1908-1939*. Åbo: Åbo Akademi.
- Kummel, Bengt. 1994. *Svenskar i all världen förenen eder! Vilhelm Lundström och den allsvenska rörelsen*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Kuldkepp, Mart. 2013. The Scandinavian Connection in Early Estonian Nationalism. *Journal of Baltic Studies*. Vol 44. Nr. 3. s. 313-338
- Kõresaar, Ene. 2003. Mälu, aeg, kogemus ja eluloouuriija pilk. - I: Kõresaar, Ene; Anepaio, Terje. *Mälu kui kultuuritegur: Etnoloogilisi perspektiive*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. s. 7-32
- Laidmets, Ruth. 2005. *Utvecklingen av estlandssvenskarnas nationalitetskänsla och finlandssvenskarnas eventuella roll i den*. Tartu.
- McKeough, Andreas. 2013. Constructing Personal Historical Agency, Making Sense of the Past? – I: Asplund Ingemark, C. (red.) *The Therapeutic Uses of Storytelling*. Lund: Nordic Academic Press. s. 101-114
- Nyman, Elmar. 1988. Om estlandssvenskarna i Sverige. - I: Raag, R. Runblom, H. (red.) *Estländare i Sverige: historia, språk, kultur*. Uppsala: Centre for Multiethnic Research. s. 37-48
- Nyman, Elmar. 1965. Övervunna anpassningssvårigheter. *Kustbon*. Nr. 22. Årg. 1.
- Poska-Grünthal, Vera. 1975. *See oli Eestis*. Stockholm: Välis-Eesti&EM.

- Raag, Raimo. 2001. Läänes elavate eestlaste rahvuslik identiteet ja kultuur 1944. 1991. - I: Bertricaud, A. *Eesti identiteet ja iseseisvus*. Litra, L. (red.) Tallinn: Avita. s. 177-194
- Reinans, Alur. 2006. Eesti põgenikud Rootsi statistikas. - I: Kumer-Haukanõmm, K. et al. (red.) *Suur põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine läände ning selle mõjud*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. s. 122-146
- Ring, Agneta. 1995. *Vi flyttade hem. En etnologisk studie av estlandssvenskarnas anpassning i Sverige*. Stockholm.
- Russwurm, Carl. 1852. *Eibofolke oder die Inselschweden an den Küsten Ehstlands und auf Runö*. Tartu.
- Schönberg, Alar. 2002. *Några inblickar i den estlandssvenska identiteten i slutet av 1930-talet*. Tartu.
- Siemer, Kaari. 2003. Võim, indiviid ja kohanemine elulugudes: vanemad eestlased elust Nõukogude Eestis. - I: Kõresaar, Ene; Anepaio, Terje. *Mälu kui kultuuritegur: Etnoloogilisi perspektiive*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. s. 124-149
- Smith, Anthony. D. 1993. *National Identity*. London: Penguin Books.
- Soosaar, Keto. 2006. Keto Soosaar. Intervjuu Keiu Miisnale. Kotkajärve, juuli 2009. - I: Kirss, Tiina. *Rändlindude pesad*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Thane, Patricia M. 1999. Oral History, Memory and Written Tradition: An Introduction. *Transactions of the Royal Historical Society*. Vol. 9. Cambridge University Press. s. 161-168
- Thompson, Paul. 2000. *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Thomson, Alistair. 2007. Four Paradigm Transformations in Oral History. *The Oral History Review*. Vol. 34. Nr. 1. Oxford University Press. s. 49-70
- Welzer, Harald. 2005. *Das kommunikative Gedächtnis: eine Theorie der Erinnerung*. München: Beck.

Internet källor

<http://www.estlandssvenskarna.se/Kustbon.php> Hämtad: 2015-05-15

<http://www.estlandssvenskarna.se/Svenska-Odlingens-Vaenner.php> Hämtad: 2015-05-15

<http://www.koolitaja.ee/wp-content/uploads/2011/09/Rannarootslased.pdf> Hämtad: 2015-05-15

http://www.lub.lu.se/fileadmin/user_upload/pdf/kaellkritik/kallkritik_lars_berggren.pdf Hämtad:

2015-03-11

Resüme

Tartu Ülikool

Germaani, romaani ja slaavi filoloogia instituut

Skandinavistika osakond

Eva-Mai Maripuu

EESTIROOTSLASTE RAHVUSLIKU IDENTITEEDI NIHE PÄRAST ÜMBERASUMIST ROOTSI 1940NDATEL AASTATEL

Magistritöö

Juhendajad Mart Kuldkepp, Kaja Kumer-Haukanõmm

TARTU 2015

Käesoleva magistritöö eesmärk on uurida eestirootslaste rahvusliku identiteedi arengut pärast ümberasumist Rootsi 1940ndatel aastate esimesel poolel. Täpsem küsimusepüstitus seisneb selles, kas eestirootslased jõudsid Miroslav Hrochi rahvusluse arengut iseloomustava kolmeosalise ABC-mudeli kohaselt viimasesse faasi C, ehk siis kas rahvuslus arenes mingil hetkel massiliikumiseks ja haaras kaasa suurema osa rahvast. Lisaks sellele üritan tuua selgust eestirootslaste nihkunud kohatunnetuse osas ning millised tunded olid seotud endiste kodude ja kogukondadega Eestis võrreldes uue koduga Rootsis.

Esmaste allikatena on kasutatud eestirootslaste ajalehe Kustbon (Randlane) artikleid aastatest 1944-1954 ja transkribeeritud intervjuusid eestirootslastega, mis viidi läbi Stockholmi Ülikooli etnoloogiatudengite poolt 1995. aastal. Lisaks on kasutatud ka

üht intervjuud, mis on avaldatud mälestusteraamatus.

Magistritöö teooriaosa on jagatud neljaks teemaks. Esimeses alapeatükis kaardistatakse etnilise grupi ja rahvuse mõisted erinevate teoreetikute ja teadlaste definitsioonide põhjal, et oleks võimalik näha, kas ja kuidas antud mõisted sobivad kirjeldama eestirootslaseid. Teises osas antakse täpsem ülevaade Hrochi rahvusluse arengu mudelist. Kolmas osa juhatab sisse suuliste allikate ja mälestuste kasutamise tausta akadeemilises uurimistöös ning neljas osa keskendub mälu kui äärmiselt ebastabiilse ja kergestimõjutatava allika uurimisele ja selle muutumisele ajas.

Kolmanda peatüki moodustab lühike pilguheit eestirootslaste ajaloole 1930ndate lõpul ja 1940ndate aastate esimesel poolel, mille eesmärk on luua taust järgnevale analüüsile.

Antud töö põhiosa on neljas peatükk ehk analüüs. Esimese osa sellest moodustab ülevaade materjalis silmatorkavalt esile kerkinud aspektidest, mis on ka analüüsi lähtepunktideks.

Antud allikmaterjalidele toetudes selgus, et eestirootslased ei jõudnud faasi C ning nende rahvuslik liikumine ja enesemääratlemine muutus suuresti kiireks integreerumisprotsessiks Rootsi ühiskonda. Kodupaigad Eestis olid teadlikult minevikku jäetud ning Rootsit aktsepteeriti kui uut kodumaad. Eestirootsi rahvakild sulandus kiires tempos riigirootslaste sekka ning eestirootsi identiteedi kandjaiks on tänapäeval jäänud vaid väike eestirootslaste ühendus SOV, ajaleht Kustbon ning hoolikalt säilitatud ajalugu ning mälestused.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, _____ Eva-Mai Maripuu _____,
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
“Estlandssvenskarnas nationella identitetsskifte efter emigrationen till Sverige under
1940-talet“ _____,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendajad on __ Mart Kuldkepp ja Kaja Kumer-Haukanõmm _____,
(*juhendaja nimi*)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 21.05.2015